

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Kuramsal Makale / Theoretical Article

Meslek Sosyolojisinde Teorik Yaklaşımlar

Theoretical Approaches in the Sociology of Professions

Elyesa KOYTAK¹

¹Istanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: E.K. 0000-0001-6530-7917

Corresponding author:

Elyesa KOYTAK,
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: ekoytak@gmail.com

Submitted: 03.02.2020

Revision Requested: 29.02.2020

Last Revision Received: 05.03.2020

Accepted: 09.03.2020

Published Online: 21.04.2020

Citation: Koytak, E. (2020). Theoretical approaches in the sociology of professions. *Journal of Economy Culture and Society, Supp(1)*, 1-27.
<https://doi.org/10.26650/JECS2020-0010>

ÖZ

Türkiye’de meslek sosyolojisi son on yılda gelişen bir alan olarak henüz teorik ve kavramsal bir zemine sahip değildir. Bu makalenin amacı Durkheim ve Weber’den bugüne sosyoloji külliyatında meslek olgusuna dair geliştirilen teorik yaklaşımları eleştirel bir şekilde değerlendirip tasnif etmektir. Meslek olgusu farklı dönemlerde ve farklı ulusal bağlamlarda değişen açılardan ele alınmış ve tanımlanmıştır. Bilhassa Durkheimci-Flexnerci bir çerçeve geliştiren işlevselci meslek tanımı 1970’lere kadar etkili olmuştur. Batı toplumlarında yaygın şekilde kullanılan *profession* tabiri, avukatlık ve hekimlik gibi 19. yüzyıldan bu yana yüksek gelir, statü ve imtiyaz ifade eden işleri model alan bu geleneğin mirasıdır. Meslek olgusu bu çerçevede bir tür ahlak ve denge mekanizması olarak düşünülmüş; bu da bir özellikler seti olarak tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Alternatif olarak profesyonelleşme ve meslek aşınması kavramları mesleği süreç olarak düşünmeyi teklif etmiştir. 1970’lerden itibaren çatışma, mücadele ve iktidar mefhumlarını merkeze alan Weberci ve Marksist yaklaşımlar alana girmiş ve eleştirel, şüpheci ve ilişkisel bir bakış geliştirmiştir. Mesleki kapanma ve tekel, proleterleşme, çatışma ve iktidar alanı olarak meslek gibi mefhumlar son otuz yılda yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte farklı tarihsel tecrübelerle ilgili çalışmalar arttıkça meslek anlamında *profession* kavramına dair tashih ihtiyacı da belirginleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Meslek sosyolojisi, işlevselcilik, profesyonelleşme, mesleki kapanma, proleterleşme

ABSTRACT

The sociology of professions as a developing field in the last decade in Turkey does not yet have a theoretical and conceptual ground. This article aims to critically evaluate and classify the theoretical approaches developed to understand professions in the sociology literature since Durkheim and Weber. In sociology, professions have been analyzed from different perspectives that vary according to different national contexts and periods. The functionalist definition of professions which is rooted in Durkheimian-Flexnerian framework in particular has been dominant until the 1970s. The term profession is a legacy of this tradition which took as a universal model prestigious jobs such as the lawyer and physician that have designated a high status and high income in Western societies

since the 19th century. In this framework, professions are considered as sets of traits and attributes that are convenient to function as moral balance mechanisms. Alternatively, the concepts of professionalization and deprofessionalization offer to reconsider the established professions as dynamic processes rather than abstracted models. Since the 1970s, Weberian and Marxist approaches that emphasize conflict, struggle and power rather than harmony, have entered the field and fostered critical, skeptical and relational perspectives. Notions such as professional closure and monopoly, proletarianization, and field of power have become widespread in the last thirty years. In addition, as studies on different historical experiences increase, the need for a fundamental revision of the concept profession becomes indispensable.

Keywords: Sociology of professions, functionalism, professionalization, professional closure, proletarianization

EXTENDED ABSTRACT

The sociology of professions as a developing field in the last decade in Turkey does not yet have a theoretical and conceptual ground. This article aims to critically evaluate the theoretical approaches developed to understand professions in the sociology literature since Durkheim and Weber. The theoretical spectrum which is classified here shows that Durkheimian and functionalist approaches were dominant in the literature until the 1960's. The term profession is a legacy of this tradition which took as universal model prestigious jobs such as the lawyer and physician that have designated a high status and high income in Western societies since the 19th century. Since the 1970s, Weberian and Marxist approaches that emphasize conflict, struggle and power rather than harmony, have entered the field and fostered critical, skeptical and relational perspectives. Notions such as professional closure, monopoly, proletarianization, and field of power have become widespread in the last thirty years.

Émile Durkheim described professions as moral communities (1986). For him, the industrialized European society witnessed the collision of "individual appetites" and "anarchic competition" as the state, religion and family lost their traditional regulatory power (p. 16). As a solution, professional morality should reinforce collective ethics that society lacks, since the ethical conduct that professions are rooted in require autonomy from industry and trade. This Durkheimian point of departure led also British social scientists from LSE of the same period to define profession and professionalism in contrast with the economic pursuit of profit (Carr-Saunders & Wilson, 1933; Marshall, 1939; Tawney, 1920). In the USA, Talcott Parsons inherited that perspective with one essential change: for him, the fundamental attribute of professions was not the altruistic ethical code but the technical competence which should be rooted in scientific universalism as it is seen in modern physicians (Parsons, 1939, p. 458). Therefore, most American sociologists strove to determine the true attributes and traits of an established profession (Barber, 1963; Goode, 1957; Greenwood, 1957). In fact, the functionalist moment in the literature was heavily influenced by Abraham Flexner's medical reform and definition of professionalism (Flexner, 1910, 2001).

The concepts of professionalization and deprofessionalization were developed in the late 60's by sociologists who preferred to describe professions as a process of institutionalization (Haug, 1973; Toren, 1975; Wilensky, 1964). However, it is only by the adaptation of the Weberian sociology of religion that a totally new conceptual schema was developed in the 1970's. To see professions as social closure groups and monopoly holders is Max Weber's main approach to any kind of hierocratic social closure (Weber, 1978, p. 304). For him, the shift from sorcerer to clergy is the archetype for professions as it contains systematic esoteric knowledge forbidden to the layman, institutional authority apart from political actors, established formal education, full time work regime, a mass of client and an internal symbolic economy (Ritzer, 1975, p. 631). Accordingly, Neo-Weberian studies of professions have main-

ly focused on the exclusionary development of modern medicine in the US and UK (Allsop & Saks, 2003; Berlant, 1975; Freidson, 1970; Larkin, 1983; Larson, 1977; Parry & Parry, 1976; Saks, 2015). Another focus of Neo-Weberian studies has been the legal professions (Burrage, 2006; Halliday, 1987; Rogowski, 1995). The other theoretical framework that has been developed since the 1970's is the Neo-Marxist approach which introduced the concept of proletarianization, and recently precarity, to the sociology of professions in order to locate the issue in the class system of modern capitalism (Braverman, 1974; Coburn, 1994; Derber, 1983; Larson, 1980; McKinlay & Arches, 1985; Navarro, 1988; Oppenheimer, 1972).

The history of considering professions as fields of conflict and struggle goes back to the 1960's. Rue Bucher and Anselm Strauss (1961) attacked the idea that professions are a harmonious unity based on altruism and ethical conduct. Even the medical professions are battlefields on which different classes and groups clash for the monopoly of legitimacy. Similarly, Terence Johnson determines three types of professional control: collegiate, patronage and mediative (1972b). Andrew Abbott creates a dynamic framework to study inter-professional and intra-professional boundary relations as a system (1988). Finally, Pierre Bourdieu offers a new concept, field, to critically study professions as fields of struggle for domination between groups of different capitals (Bourdieu, 1986, 2000). Today, the sociology of professions is a domain of various empirical studies and theoretical lines (Adams, 2015; Faulconbridge & Muzio, 2012; Liljegren & Saks, 2017; Saks, 2016; Suddaby & Muzio, 2015; Susskind & Susskind, 2015). However, from Everett Hughes to Julia Evetts, conceptual discussions and objections about the term profession reveal that a radical terminological correction is required (Becker, 1970; Bourdieu & Wacquant, 2016, p. 247; Evetts, 1999, 2003; Habenstein, 1963; Hughes, 1958; J. A. Roth, 1974).

1. Giriş

Meslek sosyolojisi Türkiye’de yeni gelişen bir alandır. 2000’lerden bu yana belli meslekler sosyologların gündemine gelse de, bilhassa tez çalışması kapsamında yapılan meslek incelemelerinin ekseriyetle lokal, empirik ve deskriptif bir nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Meslek kavramının kapsamı, boyutları, hangi bakımlardan nesneleştirilebileceği gibi temel meselelerde henüz ortak bir sosyoloji geleneği veya referans çerçevesi oluşmamıştır. Bu makalenin amacı, alandaki mevcut teorik durgunluğun aşılması adına, meslek sosyolojisi literatüründe Durkheim’den itibaren üretilen farklı teorik açıları eleştirel bir şekilde tasnif etmektir.

Türkiye’de meslek sosyolojisi 2000’lere kadar bir kısmı yurtdışında yazılan tek tük tez çalışmalarının olduğu (Cirhinlioğlu, 1997; Göle, 1986; Kemerlioğlu, 1973; Terzioğlu, 1998); son yıllarda ise öğretmenlik, avukatlık, mühendislik, akademisyenlik, hekimlik gibi mesleklere eğilen çalışmaların mütevazı bir artış kaydettiği bir alandır (Akbaş, 2015; Akbaş, 2016; Atalay, 2017; Durmaz, 2014; Ertem, 2018; Karakaş, 2003; Köse & Öncü, 2000; Özkurt, 2018; Şeref, 2014). Önemli bir araştırma gündemi ise meslekî itibar ve statüdür (Çingı & Kasnakoğlu, 1980; Kasnakoğlu & Erdil, 2000; Sunar & Kaya, 2018). Türk sosyolojisinin meslek konusuna hangi nedenlerden dolayı geç kaldığı ayrı bir incelemenin konusudur ancak ulusal veri setlerinin geçmişten bugüne devamlılık arz etmemesi ve meslek mensuplarına dair resmî kayıtlara ulaşımın zorluğu gibi pratik sorunların yaşandığını söylemek gerekir.

İngilizce literatüre baktığımızda ise meslek sosyolojisinin uzun yıllardır farklı teori, kavram ve yöntemlere sahne olduğunu görüyoruz. Daha 1950’lerde Amerika’da meslek konusunda tamamlanan tez sayısı senede 30’un üzerine çıkmış ve yazılan bütün sosyoloji tezlerinin yaklaşık %9’unu oluşturmaya başlamıştır (Smigel, 1954, s. 399). Uluslararası sosyoloji veri tabanlarında, özetinde meslek (*profession*) kelimesinin geçtiği makalelerin sayısı bilhassa 1990’lardan bu yana binlerle ifade edilmektedir (Adams, 2015, s. 156). Bilhassa ABD ve Britanya’da literatüre yön veren metinler her dönem değişen teorik ve kavramsal tartışmalarla mutlaka yakın temas içinde olmuştur. Türkçede Zafer Cirhinlioğlu’nun (1996) William Goode’den Eliot Freidson’a 1950’lerle 1980’ler arasında alanda öne çıkan dokuz araştırmacının makalelerini içeren derlemesi, yeni basması olmamakla birlikte giriş niteliğinde bir ürün olarak anılmaya değerdir. Ancak yapılan çalışmaların kahir ekseriyetinin yüksek lisans ve doktora tezi olmasının da etkisiyle Türkçe meslek sosyolojisinde henüz zengin bir teorik tartışma dünyasından bahsetmek mümkün değildir.

Bu makalede meslek olgusuna yönelik farklı tanımlama biçimlerini ve teorik açıları ele alan Durkheim’den başlamakla birlikte, sosyolojik teori kitaplarından alıştığımız şekilde kronolojik bir sırayı takip etmiyorum. Durkheim’den 1960’lara kadar meslek araştırmaları örtüşen problematikler etrafında gelişmiştir; Weber ve Marx’ın görüşleri ise 70’lerden itibaren literatürde yeni tanım ve kavramlar doğurmuştur. Bunun yanı sıra, makale boyunca Batı dillerindeki *profession* kelimesinin karşılığı olarak meslek kelimesini kullanıyorum; *occupation* yerine ise meşguliyet demeyi tercih ettim. Bu basit bir tercih meselesi değildir zira Batı’da olduğu gibi Türkçede de resmiyet, gayrişahsilik, planlama ve başarı gibi anlamları olan profesyonellik ile meslek anlamında *profession* arasındaki ilişki temel bir teorik tartışmanın başladığı noktadır. Meslek kavramı etrafındaki ihtilaf ve tartışmaları bu nedenle ayrı bir alt bölümde değerlendireceğim.

2. Ahlak Olarak Meslek: Durkheim ve İlk Çalışmalar

Modern dönemde meslek olgusunu toplumsal yapı ve ilişkiler bakımından tartışan ilk isim Émile Durkheim’dır. Fransız sosyolog *Toplumsal İşbölümü*’nden *İntihar*’a birçok eserine yayılan ahlak meselesinin bir boyutu olarak meslek olgusuna eğilir. 1898-1900 yıllarında kaleme aldığı

ders notları *Morale Professionelle* (Meslek Ahlakı) başlığını taşır (Durkheim, 1986). Durkheim esasen, 19. yüzyıl boyunca kapitalizmin yükselişiyle zayıflayan toplumsal bütünleşmeyi yeniden kurmakla ilgilidir. Ona göre geleneksel kurumların bireylerin davranış ve yönelimlerini belirleme gücünü kaybettiği Batı Avrupa sanayi toplumu kolektif bir ahlaktan mahrumdur. Modern topluma hakim olan “ekonomizm”, ticaret hayatının kendiliğinden ilerlemesine, herhangi bir denetim ve düzenlemeden azade olmasına dayanır (s. 16). Devlet, din ve ailenin düzenleme gücünü kaybettiği yeni sosyo-ekonomik hayat “bireysel iştahların” birbiriyle çarpışmasına, “anarşik bir rekabete” sahne olmaktadır (Durkheim, 1986, s. 18). Bu da anomi ve uyumsuzluk sorunlarını beraberinde getirmiştir.

Durkheim’ın çözüm teklifi meslek ahlakıdır. Sermaye ve menfaatin hüküm sürdüğü liberal ekonomide ancak meslek ahlakı sanayi ve ticaret ilişkilerini toplumsal uyum adına düzenleyebilir; toplumsal hayatta “ahenkli emeklerin, aynı gayede fikir ve iradelerin birleşmesi”ni sağlayabilir (s. 25). Birer denge mekanizması olarak meslek örgütleri, güçlü grup aidiyeti oluşturması sayesinde çalışma hayatında ahlak ve dayanışmayı yeniden kurabilir ve böylece, farklılaşmış bireysel eğilimleri kolektif bilinçle (*conscience collective*, maşerî vicdan) tekrar bütünleştirebilir. Çünkü mesleklerin ahlak kuralları, ne medeni kanun gibi herkesi kapsar, ne de aile ahlakı gibi küçük bir grupla sınırlıdır; fakat orta seviyede bulunur ve kamusal hayatı kendi içinden belirleme gücüne sahiptir. Her meslek örgütü kendi işinin icra ve işleyişi üzerindeki tek yetki sahibi olduğu için görece özerk bir ahlak alanını temsil eder (s. 12). Bunun tarihteki modeli hem ekonomik hem ahlaki muhit olarak lonca teşkilatıdır (s. 34). Hem her yerden hammadde ve işçi bulabilen hem de ürünlerini her yere pazarlayabilen büyük sanayi şirketlerine karşı modern topluma gereken kurum merkezî ve ulusal ölçekte yetkili sanayi odaları; “milli loncalar”dır (s. 59). İşveren-işçi ilişkileri, çalışma ve rekabet şartları, ücret ve haklar gibi konularda milli lonca bünyesinde müşterek bir idari heyetin yetkili olması gerekir.¹

Durkheim meslek ahlakı derken, farklılaşan toplumsal sınıfları buluşturacak bir örgütlenmeden bahseder. Bu fikrin, dönemin sendikacılık ve lonca sosyalizmi gibi hareketlerine yakın olmaktan ziyade, Fransa’da III. Cumhuriyet’in seküler değerlerini reel kapitalist sosyo-ekonomik işleyişe zerk edecek bir kurumsal cihaz arayışı anlamına geldiğini söylemek doğru olur. Nitekim Durkheim’ın meslek üzerine görüşleri, mesela *İntihar* gibi empirik verilere dayanmadığı için bilimsel analizden ziyade temenni ve teklif niteliğindedir. Meslek örgütlerinde işverenle çalışan gruplarının bir araya geleceği iddiası fazlasıyla iyimserdir. Dahası, meslek örgütlerinin kendi içinde bir çıkar, itibar ve iktidar mücadelesi sahasına dönüşme ihtimalini, lonca teşkilatının bozulmasının tarihsel nedeni olarak zikretse de (s. 36), modern sanayi toplumu için hesaba katmaz. Bu da, meslek olgusuna araştırma ve keşif amaçlı değil normatif ve araçsal yaklaşımının sonucudur.

Durkheim’ın meslek örgütlerini bireyle devlet arasında; ticaret ve sanayi dünyası için düzenleyici ara kurum olarak tanımlaması 20. yüzyılın ilk yarısında İngiltere’de, London School of Economics çevresinde yankı bulmuştur. Richard Henry Tawney, 1920 tarihli *The Acquisitive Society* (Muhteris Toplum) kitabında mesleği “hem mensupları hem kamunun faydası adına kuralları belirli bir işlevin icrası için örgütlenmiş ticaret” olarak tanımlar (Tawney, 1920, s. 92). Kapitalist toplumda meslek (*profession*) ile sanayi (*industry*) arasında bir zıtlık vardır; sanayinin ölçütü şirket ortaklarının ne kadar mali çıkar ve kazanç elde ettiğiysen mesleklerin ölçütü şahsi gelirden ziyade hiz-

1 Durkheim meslek örgütlerine köken olarak sunduğu lonca tarihini anlatırken Batı Avrupa dışına çıkmaz; İslam tarihindeki mesela ahilik veya hisbe gibi gelişkin ticari kurumlardan bihaberdir. Bununla birlikte milli lonca teklifinin yankısını, Ziya Gökalp’in bilhassa “meslekî ahlak” başlığı altında yazdıklarında bulmak mümkündür (Gökalp, 2014, s. 179).

met işlevini ne kadar yerine getirdiğidir (s. 94). İlk olgusal meslek incelemesini kaleme alan A. Carr-Saunders ile Paul Alexander Wilson'a göre tıp ve hukuk kurumsallaşmasını tamamlamış öncü mesleklerdir ve maddi kazançtan ziyade topluma hizmet ve sorumlulukla özdeşdir (Carr-Saunders & Wilson, 1933, s. 284). Mesleklerin denetim ve etik üzerine kurulu olması "toplumun barış ve istikrarını tehdit eden kaba güçlere karşı direnç merkezi olmaları" anlamına gelir (s. 497). Thomas Humphrey Marshall da meslek örgütlerinin teknik ehliyeti denetleme ve etik kurallar koyma yoluyla ticarileşme ve yozlaşmaya karşı durma vazifesinden bahseder (Marshall, 1939, s. 328). Bu anlamda bugün hem Türkiye'de hem dünyada hekimlikten avukatlığa birçok alanda meslek örgütlerinin tekrar ettiği çıkarsızlık ve toplum yararı söylemi, meslek-şirket veya adanmış uzman-fırsatçı girişimci ayrışmasını mümkün kılan geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl sanayi toplumunun mirasıdır.

3. Denge Olarak Meslek: Parsons ve Amerikan Tasnifi

Meslek olgusunun toplumsal sisteme uyum kazandıran bir işlev görmesi gerektiği fikrini Atlas Okyanusu'nun karşı yakasında tevarüs eden sosyolog Talcott Parsons olmuştur. Ancak Parsons, mesleklerin ticaretten temel farkının çıkarsızlık olduğu fikrine katılmaz. Tıp, hukuk, mühendislik ve eğitim mesleklerini "muhteris" ticaretten ayıran çıkarsızlık değil, mesleki teknik yetkinliktir (Parsons, 1939, s. 458). Hekimin bilgisiyle hastanın şikayetinin bilimsel temelde bulunması, teknik yetkinliğin belirli işlevi sayesinde iki tarafın şahsiyetlerinden bağımsız gerçekleşir (s. 262). Dolayısıyla mesleklerin çıkarı ücret değil, bilimin geliştirilmesi ve toplumdaki ihtiyaçlara uygulanması noktasında sundukları faydanın değerler sisteminde karşılığı olan yüksek statü, itibar ve sosyal onurdur.

Parsons için mesleklerin arketipi tıptır.² Ona göre hekim-hasta ilişkisi mesleki faaliyetin doğasını verir zira hekim evrensel değerlere dayanan teknik yetkinliği en üst seviyede temsil eder; teşhis ve tedavi sürecinde duygusal tarafsızlık sahibidir; hastanın sağlığını gözetmek suretiyle kolektif faydaya hizmet eder (Parsons, 2005, s. 301). Toplumsal bir rol olan hastanın muhtaç, hassas ve batıl inançlara açık olmakla tanımlanması hekimin bilgi, ehliyet ve yardım sunma gücüne sahip olmakla tanımlanmasını anlamlı kılar. Tıp nasıl sağlıkla hastalık arasında dengeleyici mekanizma ise avukatlık da kamu otoritesi, yasalar ve müesses normlar ile davacı/davalı şahıs veya şirketin yönelimleri arasında benzer bir işlev görür (Parsons, 1964, s. 381). İki mesleğin de bağımsızlığı sosyal sistemle şahıslar arasındaki elçilik işlevinden gelir. Müvekkilin/hastanın norma aykırı, aşırı veya zararlı taleplerini/semptomlarını göğüsleyip ona doğru veya faydalı yolu gösteren avukat/hekim evrensel bilgi, doktrin ve yasayı temsil eder (s. 384). Meslekler bu nedenlerle hastalık, suç, sapkınlık vs. noktasında tampon işlevi gören "sosyal kontrol mekanizmaları"dır ve toplumsal yapıya "görece dengeli bir istikrar" kazandırır (s. 385).³ Tıbbın değeri, biyolojik bünyeye toplumsal bünyeyi ikisine de sağlık kazandıracak şekilde birbirine bağlamasından kaynaklanır.

2 *Sosyal Sistem* kitabının onuncu kısmı, genel teorisinin doğrulanması adına hekim-hasta ilişkisine ayrılmıştır. Empirik araştırmayla arası iyi olmayan Parsons'ın bu kısmı kısa bir dipnotta (2005, s. 288), "Boston'da bir hastanede gerçekleşen bir saha çalışması"na dayandırması ilginçtir. Araştırma yöntem ve kapsamına dair herhangi bir açıklama sunmayan Parsons belli ki gözlem notlarını genelleştirerek kullanmıştır.

3 Tampon kavramı konu olduğunda Türk sosyolojisinde akla hemen Mübeccel Kıray'ın 1964'te yayımlanan *Ereğli* araştırması gelir. Kıray kitapta tampon kelimesinin ilk geçtiği paragrafın dipnotunda M. J. Herskovits'in *reinterpretation* kavramını genişlettiğini yazmış (Kıray, 2000, s. 20); sonraki yıllarda bir söyleşide "Ara formlardan ya da tampon mekanizmalardan ilk defa ben söz ettim. Bu ne Weber'dir ne Marx'tır" demiştir (Atacan, 2002, s. 206). Herskovits, Kıray'ın 1950'de Northwestern Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezinin danışmanıdır. Bununla birlikte tampon (*buffer*) terimini Kıray'dan önce, "ikinci sınıf bir Alman sosyal bilimci" dediği (s. 125) Parsons'ın 1952'de Şikago Üniversitesi Hukuk Okulu'nda sunduğu tebliğde kullandığı açıktır (Parsons, 1964, s. 372). Büyük oranda işlevselci yaklaşımı sürdüren Kıray'ın Amerikalı meslektaşından farklı olarak durağan yapılar yerine sanayileşme bağlamında değişime odaklandığını da söylemek gerekir.

1950'li ve 60'lı yıllarda meslek olgusu üzerine kalem oynatan Amerikalı sosyal bilimciler kavramsal açıdan büyük ölçüde Parsons'ın bu yaklaşımına bağlı kalmıştır. William Goode (1957) meslekleri eğitim sürecinden itibaren ortak kimlik, denetim ve yönelim kazandıran cemaatler olarak görmeyi önermiştir. Bernard Barber (1963, s. 672) bir faaliyete meslek demek için sistematik bilgi kullanımı, kamu faydasının gözetilmesi, meslektaş denetimi, taltif ve tayin sistemi gibi özellikleri dikkate almayı teklif etmiştir. Ernest Greenwood (1957, s. 45) ABD Nüfus Sayım Bürosu'nun "professional" grubunda saydığı mesleklerin beş ortak özelliğini tespit etmiştir: Sistematik teori, mesleki otorite, cemaat denetimi, etik kurallar ve ortak kültür. Bu özellikleri kriter aldığımızda bir uçta tıp, hukuk, eğitim ve bilim gibi "makbul ve tartışmasız" meslekler; diğer uçta ise bekçilik, hamallık, tarım işçiliği, temizlikçilik ve garsonluk gibi "en vasıfsız ve sönük meşguliyetler" bulunur (s. 46). Akademik bilgi temeli zayıf olan ama kurumsal yapısı bakımından bilimle bir şekilde ilgili kütüphanecilik, sosyal hizmet, eczacılık ve muhasebecilik ise yarı meslek (*semi-profession*) olarak tanımlanmıştır (Etzioni, 1969).

Bu ve benzeri işlevselci meslek tanımları, tıp ve hukuk gibi model alınan mesleklerden belli özelliklerin soyutlanıp tarih üstü bir kıstasa dönüştürülmesi ve mevcut meslekler dünyasına uygulanması üzerine kuruludur. Geçmişten bugüne yükseköğretim yapılanmasını tamamlamış ruhbanlık, tıp ve hukuk tarafsız hizmet, gayrişahsılık, özerk denetim gibi temel özelliklere sahip olarak tasavvur edilir. Nitekim Amerika'da 1950'li yıllarda artan meslek incelemelerinin önemli bir kısmı üst düzey mesleklere veya mesleklerin bu özelliklere ne oranda sahip olduğuna odaklanmıştır (Smigel, 1954). ABD'nin yüzyılım ilk yarısında hızla sanayileşmesi, belli mesleklere duyulan ihtiyacın artması, savaştan muzaffer çıkan ülkenin dünya sisteminde kapitalist kutbun merkezine geçmesiyle birlikte çalışma hayatının tanziminin akademik olduğu kadar siyasi ve ekonomik bir önem kazanması bu özelliklere sahip olduğu düşünülen mesleklere yapılan vurgunun nedenleri olarak gösterilebilir. Nihayetinde Amerika'nın öncü rasyonel toplum olduğunu savunan Parsons'ın yapısal işlevselciliği, aynı dönemde Amerikan üniversitelerinde bilhassa siyaset, tarih ve ekonomi bölümlerinde baskın ideoloji olan modernleşme teorisiyle iç içedir (Altun, 2017, ss. 96-107).

Parsons'ın ön ayak olduğu yapısal işlevselci meslek tasavvuru literatürde hususiyet yaklaşımı (*trait approach*); nitelik modeli (*attribute model*) veya taksonomik yaklaşım olarak da isimlendirilir (Adams, 2010, s. 51; Forsyth & Danisiewicz, 1985, s. 71; Hall, 1979, s. 126; Klegon, 1978, s. 260; Liljegren, 2012, s. 93; Pavalko, 1988, s. 29; Roth, 1974, s. 7; Saks, 1983). Fazlasıyla soyut çerçevesiyle mesleği belli özelliklere indirgeyen bu yaklaşım, meslek olgusunu farklı ölçekteki diğer toplumsal olgularla dinamik ve çoklu ilişkilerinden koparır. Temelde denge ve kontrole vurgu yapan yapısal işlevselcilik (Sunar, 2018, s. 170), meslek olgusunu hem kendi içinde hem toplumsal yapıyla ilişkisi bakımından türdeş ve uyumlu kabul etme hatasına düşmüştür.

Bununla birlikte işlevselciliğin alternatifsiz bir şema sunduğunu söylemek doğru olmaz. Aynı dönemde Charles Wright Mills, Amerikan yeni orta sınıfına odaklandığı *White Collar* kitabında resmî istatistiklerle derinlemesine mülakat verilerini bir arada kullanarak hem müesses mesleklerde hem vasıfsız ücretli işlerde yaşanan dönüşüme dair ayrıntılı bir analiz ortaya koymuştur (Mills, 1951). Bir diğer araştırma hattı, simgesel etkileşimci sosyologlar tarafından geliştirilmiştir. Everett Hughes *Men and Their Work* kitabında meslekleri ahlaki iş bölümü dediği bir çerçevede değerlendirmiş (Hughes, 1958, s. 80) ve işlevselci tasnifin ötesinde meslekleri karşılıklı düşünenin yolunu aramıştır. Hughes ve öğrencileri Howard Becker, Blanche Geer ve Anselm Strauss'un 1961'de *Boys in White* adıyla kitaplaşan ve Kansas Üniversitesi Tıp Fakültesi kapsamında yürüttükleri nitel araştırma tıp öğrencileri üzerinden meslekî kimlik, kariyer ve kültür bahislerini incelemiştir (Becker, Geer, Hughes, & Strauss, 1976). Bununla birlikte hem Mills'in

çatışmacı yaklaşımı hem simgesel etkileşimci çalışmalar meslek sosyolojisi literatüründe uzun yıllar unutulmuştur.

4. Meslek mi Meşguliyet mi?

İşlevselciliğin literatüre mirası, Durkheim'dan mülhem meslek-ticaret ayırımına eklediği *profession* ve *occupation* ayrımıdır; Türkçesi meslek ve meşguliyet ayrımı. Literatürde bu iki terim zaman zaman birbiri yerine kullanılsa da araştırma konusu veya temasına göre birinin öne çıktığını söylemek mümkündür. Ulusal ölçekte verilerin çalışıldığı tabakalaşma gibi konularda *occupation* terimi her işi kapsayacak şekilde sık kullanılırken müstakil olarak tıp, hukuk ve mühendisliğe odaklanan çalışmalarda *profession* terimi yaygındır. Bu ayırımı meşguliyet her türlü ücretli işi kapsarken meslek yüksek statü ve gelir getiren; ayrıca özerklik, etik, bilimsellik gibi belli özelliklere sahip olduğu düşünülen işlere atfedilmiştir.

Meslek anlamında *profession* terimi esasen işlevselcilikten önce ve işlevselciliğe zemin hazırlayacak şekilde Abraham Flexner tarafından 1910'larda tanımlanmıştır. Bir eğitimci olan Flexner ABD ve Kanada'da tıp eğitimi üzerine kapsamlı bir reform raporu hazırlamıştır (1910). O dönemde mevcut 155 tıp fakültesinin tam zamanlı klinik ve laboratuvar mesaisini de içeren 33 fakülteye indirilmesi; tıp eğitimine giriş sınav ve şartlarının zorlaştırılması; bilimsel araştırma süreçlerinin tıp eğitiminin zorunlu bir parçası haline getirilmesi; tıp fakültelerinin kliniklerin işleyişinde yetkili kılınması; Amerikan Tıp Derneği'nin tıp eğitiminin içeriği ve prosedürü üzerinde yetkili olması gibi teklifleri kısa sürede uygulamaya geçirilmiştir (Beck, 2004). Elektrotrepi ve homeopati gibi yöntemleri dışlayan reformla birlikte tıp mesleği Amerika'da pozitivist bir mantığa ve yasal yetki alanı geniş bir kurumsallığa geçmiştir.

Flexner'in tıbbi ticarileşmeden kurtarıp bilimsel ve standart bir kurumsallığa; bir diğer ifadeyle profesyonelliğe kavuşturma girişimi, profesyonelliğin genel anlamda ne olduğu meselesinde tıbbın model alınmasını da beraberinde getirmiştir. Nitekim 1915 tarihli bir metninde Flexner "evrensel olarak kabul edilmiş" sadece üç meslek (tıp, hukuk ve ruhbanlık) olduğunu ve bu üçünden yola çıkarak meslek kavramının değişmez ve evrensel ölçütlerini açığa çıkarmak gerektiğini yazar (Flexner, 2001, s. 153). Bu ölçütler rasyonel bir zihinsel yetkinlik, uzmanlaşmaya imkan veren eğitim sistemi, fiili hizmet vazifesi, özgeci motivasyon ve özerk örgütlenmedir (s. 155). Burada vurgu bilimsellik üzerinedir. Flexner'a göre mesela tesisatçılığın bir meslek olduğu söylenemez çünkü tesisatçı "kendi malzemesini entelektüel seviyede üretip işlemek yerine sadece araçsal şekilde kullanır" (s. 157). Tesisatçı bilimsel bilgiyle donanmadığı için "mekanik bir icracı"dan ibarettir. Diğer yandan, bilimsel bilgiyi belli oranda paylaşan eczacılara gelince Flexner tıbbın kendinden menkul otoritesini yüceltmekle yetinir. Eczacılar hekimlerin karar ve talimatlarına uymak zorunda olduğu için müstakil bir meslek değil, tıp mesleğinin bir kolu olarak "özel ve ileri bir zanaat türü"dür (s. 158).

Flexner'in bir yandan tıp mesleğine, diğer yandan *profession* terimine bu erken müdahalesi Parsons ve devamındaki işlevselci tanımların ufkunu belirlemiştir. Halen yaygın olarak kullanılan bu terimin sosyologlar tarafından üretilmiş bir kavram değil, ABD'de çeşitli kurumların marifetiyle gerçekleşen bir planlama hamlesinin ürünü olması ise trajik olduğu kadar Amerika'da sosyal bilimle planlamacılığın iç içe geçtiği bir vakayı göstermesi bakımından manidardır. Zira Abraham Flexner 1908'den itibaren Carnegie Vakfı'nda eğitim reformu araştırmalarında görev alırken (Bonner, 1998, s. 162), tıp hekimi olan kardeşi Simon Flexner aynı yıllarda Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'ndedir. Rapor yazarının bu iki nüfuzlu kuruluşla irtibatı nedeniyle John Hopkins Üniversitesi'nden başlamak üzere tıp eğitimi ve hizmetlerinde uygulama alanı bul-

muştur (Kunitz, 1974). Nihayetinde Durkheimci toplumsal uyum arayışıyla Flexner'in seçkin müdahalesinin bulunduğu yerde gelişen Amerikan meslek tasnifi, Batı toplumlarında maddi ve sosyal imtiyaz ve çıkarlar elde etmeyi başarmış belli mesleklere atfedilen üstünlüğü, bu üstünlüğü oluşturan özellik apoletlerinin hangi tarihsel süreçte nasıl kazanıldığını görünmez kılacak şekilde sosyal bilimsel jargona tercüme etmiştir.

5. Tabakalaşma Bağlamında Meslek

Meslek olgusunu nesneleştirmenin önemli bir yolu tabakalaşma sistemi içinde meslekî hiyerarşiyi belirlemek şeklinde gelişmiştir. Bu anlamda Wilbert Moore ve Kingsley Davis (1945, s. 247) meslekleri eğitim seviyesi ve ürettiği toplumsal faydaya göre hiyerarşik şekilde sıralamayı önermiştir. Onlara göre tıp ve hukukun muteber konumu bu iki mesleğin bilimsel arka planı ve hizmetine duyulan ihtiyacın sonucudur. Uzmanlık eğitimi, teknik beceri, ehliyet ve liyakat, iç disiplin ve etik, müşteriyle güven ilişkisi gibi özellikler birbirini açıklayan değerler olarak kabul edilmiş; böylece belli mesleklerin toplumsal yapıda ayrıcalıklı konumları doğallaştırmıştır.⁴

Davis ve Moore'un bu yaklaşımını besleyen kurumsal bir etkense ABD Nüfus Sayım Bürosu'nun resmî tasnifi olmuştur. 1950 yılı için Büro'nun *profession* terimi altında sıraladığı meslekler şunlardır: Hekim, hakim, avukat, mimar, mühendis, rahip, diş hekimi, göz hekimi, üniversite profesörü, gazeteci, kütüphaneci, oyuncu, fen bilimci, eczacı, sosyal bilimci, sosyal hizmetçi, cerrah ve öğretmen (Greenwood, 1957, s. 46). Bu tasnif, 1909'dan itibaren Büro'da görev yapan Alba Edwards tarafından 1940'lı yıllarda hazırlanmıştır (Edwards, 1943). Çalışma hayatında temel ayrımın el işleriyle kafa işleri arasında olması gerektiğini savunan Edwards, en yukarıda profesyonellerin ve en aşağıda vasıfsız işçilerin bulunduğu, mesleğe atfedilen statüyü önceleyen bir tasnif yapmıştır (Pavalko, 1988, s. 127).

Amerikan Nüfus Bürosu'nun sağladığı kapsamlı veri setleriyle işlevseliliğin bulunduğu noktada meslek olgusu, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan toplumsal yapısının analizinde eğitim ve gelir gibi bir tabakalaşma göstergesi olarak incelenmeye başlamıştır (Duncan, 1961; Warner, 1949). Meslek olgusunu toplumsal hareketlilik bağlamına taşıyan asıl etkili çalışma Peter Blau ve Otis Duncan'ın *American Occupational Structure* çalışmasıdır (1967). Araştırma, katılımcıların kuşaktan kuşağa ve kuşak içi hareketlilik örüntülerini açığa çıkarmak adına baba mesleği, baba eğitimi, kendi eğitimi, kendi ilk işi ve kendi mesleği değişkenlerini hesaba katan ayrıntılı nicel analizlere dayanır.⁵ Amerikan toplumunda tarımda çalışanlar, mavi yakalılar ve beyaz yakalılar arasında yarı geçirgen iki temel sınıf sınırı bulunduğu tespit edilmiştir (s. 59). Toplumsal statünün kuşaktan kuşağa korunma oranı en çok müesses meslekler (tıp, hukuk, mühendislik vs.), çiftçiler ve şirket sahiplerinde görülmüştür. Büro çalışanları, satış elemanları, ücretli hizmet elemanları gibi alt-orta seviye meslek gruplarının ise kuşaklar arası yukarı hareketlilikte emek arzını toplayıp dağıtan kalabalık istasyonlar olduğu tespit edilmiştir (s. 41). Nihayetinde Blau ve

4 İşlevseliliğin klasik liberalizme dayanan köklerini göstermesi bakımından Adam Smith'in şu ifadeleri manidardır (2007, s. 68): "Sağlığımızı hekime; servetimizi ve hatta bazen hayatımızı ve şerefimizi avukata emanet ederiz. Böyle bir güven orta veya alt tabakadan insanlarla rahatlıkla kurulamaz. Bu nedenle (hekim ve avukatın) mükafatı öyle olmalıdır ki güvenin gerektirdiği sosyal mertebeyi onlara sağlasın. Eğitimleri için gereken uzun süre ve masrafla birlikte bu durum onların emeğini daha da pahalı hale getirir".

5 Blau ve Duncan, Amerikan Nüfus Sayım Bürosu'nun düzenli anketine 1962'de ek olarak dağıtılan bir soru formu üzerinden 20-64 yaş arası 20.700 kişilik bir örnekleme ulaşmıştır. Hem kurumsal işbirliği hem devasa bir veri setinin sosyolojik incelemeye konu edilmesi bakımından manidar bir çalışmadır. Daha kapsamlı ve güncel bir çalışma, Harvard Üniversitesi'nin Büro'yla işbirliği içinde yürüttüğü Opportunity Insights araştırmasıdır. Araştırmada fırsat eşitsizliği bağlamında analiz edilen ayrıntılı değişken seti dijital bir harita üzerinden kamuya açılmıştır. <https://www.opportunityatlas.org/>

Duncan siyahlar ve göçmenlerin eğitim, gelir ve statü dezavantajlarını kümülatif yaşadığını tespit etmekle birlikte (s. 238), hem Amerika'da savaş sonrasında hareketliliğin arttığını (s. 102) hem de Avrupa'ya göre daha az eşitsizlikçi bir toplumsal yapı arz ettiğini ileri sürmüştür (s. 434).

Meslekle toplumsal yapıyı birlikte inceleyen bu araştırma çizgisi yıllar içinde işlevselci kalış noktasından uzaklaşarak farklı ülkelerden araştırmacıların geliştirdiği; nicel veri setlerine dayanan statü modellerine zemin hazırlamıştır (Ganzeboom, De Graaf, & Treiman, 1992; Nakao & Treas, 1994; Nam & Boyd, 2004). Günümüzde en yaygın kullanılan tabakalaşma şemalarından biri İngiliz sosyolog John Goldthorpe ve çalışma arkadaşları tarafından farklı meslek gruplarının istihdam şartları ve piyasa imkanları kıstas alınarak yıllar içinde geliştirilmiştir (Erikson & Goldthorpe, 1992; Erikson, Goldthorpe, & Portocarero, 1979; Goldthorpe, 1987; Goldthorpe & Hope, 1972). Türkiye'de Lütfi Sunar ve Yunus Kaya'nın araştırmaları gelir, eğitim ve meslekî itibar değişkenlerini bir arada değerlendiren bir statü endeksi geliştirmeye yönelik en güncel ve kapsamlı çalışmalardır (Kaya, 2008; Sunar & Kaya, 2018).⁶

6. Süreç Olarak Meslek: Profesyonelleşme

Meslek olgusunun işlevselciler tarafından sabit ve ideal özelliklerden müteşekkil tanımlanması, bu özelliklerin nasıl kazanıldığına yönelik süreç meselesini beraberinde getirmiştir. Literatürde 1950'lerden bu yana cari olan profesyonelleşme kavramı bir iş kolunun bilimsellik ve kurumsallık kazanarak meşguliyet (*occupation*) olmaktan çıkma ve müesses meslek (*profession*) haline gelme sürecini ifade eder. Kavramı ilk kullanan isimlerden biri olan Nelson Foote, Detroit'te imalat sanayindeki birçok vasıflı ve yarı vasıflı iş kolunda “yakın gelecekte istihdam edilen herkesin mühendis olacağı”nı ileri sürerken işlevselciliğin bilim ve yükseköğrenime yaptığı vurguyu belirlemeci bir şekilde ıkrar etmiştir (1953, s. 372). Robert Merton, tıp öğrencilerine dair araştırmasında, meslekî sosyalleşmenin ancak üniversite kürsüsü etrafında gelişen bilimsel bir meslekî hayat tarzıyla mümkün olduğunu ileri sürmüştür (Merton, Reader, & Kendall, 1957). Theodore Caplow da meslekî cemaatin resmîyet ve kurumsallığına vurgu yapmıştır (1954, ss. 139-140).

Harold Wilensky'nin 1964 tarihli makalesi bu güzergahta önemli bir revizyondur. Yukarıdaki isimlerin savunduğu tek yönlü, zorunlu ve kendiliğinden bir profesyonelleşme sürecini “sosyolojik bir masal” (1964, s. 156) olarak gören Wilensky'ye göre teorik ve bilimsel bilgi tek ölçüt olamaz. Modern bilimle doğrudan alakası olmayan ruhbanlık da en az tıp kadar köklü bir doktrine, prosedürlere, eğitim standartlarına ve sistematığe sahiptir (s. 138). Wilensky Amerika özelinde 18 iş kolunu yedi aşama bakımından karşılaştırır: Tam zamanlı mesai sistemi, ilk eğitim okulu, üniversite düzeyinde ilk kurumsallaşma, ilk yerel meslek örgütü, ilk ulusal meslek örgütü, ilk meslekî ruhsat yasası, resmî etik kurallarının kabulü. Her meslek bu aşamaları aynı doğrultu ve sırayla takip etmemiş olabilir; önemli olan kurumsal ve yasal çerçevede mesleğin özerklik kazanmasıdır (s. 145). Sonuçta mesleğin etrafında oluşan kurumsal mantık, meslekî bilgiye baskın çıkmaktadır. Nitekim 60'lı yıllarda literatürün odak noktası mesleğin özellikleri değil, örgütlenme süreci olmuştur (Millerson, 1964; Vollmer & Mills, 1966).

Profesyonelleşme literatürünün, ne kadar sürece vurgu yapsa da tıp ve hukuk mesleklerinin tarihsel gelişimini model alması nedeniyle meseleyi kavramsal ve tarihsel bakımlardan ileri götüremediği söylenebilir. David Sciulli'nin yakın tarihli eleştirisi, araştırmanın odağını çağdaş üst sınıf mesleklerden bugün meslekten çok sanat kabul edilen faaliyetlerin tarihine, mese-

6 Sunar ve Kaya'nın çalışmaları ve bilhassa TÜSES (Türkiye Sosyo-Ekonomik Statü Endeksi) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: <https://tyap.net/>.

la 1648'de Paris'te kurulan Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi'ne kaydirdığımızda alternatif bir seyir göreceğimizi ortaya koymuştur (Sciulli, 2005, 2007). Binaenaleyh, meslekî örgütlenme biçimlerine sosyolojik bakış Amerika'dan başka bağlamlara açıldıkça farklı profesyonelleşme biçimlerinin açığa çıkması kaçınılmazdır (Jarausch, 1990; Malatesta, 1995; McClelland, 2002; Neal, 2000).

7. Madalyonun Diğer Yüzü: Meslek Aşınması

Profesyonelleşme Batı'da sanayi toplumlarının, bilhassa ABD'nin 1945 sonrasında kaydettiği makro ekonomik gelişmeyle uyumlu bir meslekî irtifa ve terakki seyrini ifade eder. 1970'lerden itibaren yaşanan kriz ve neoliberal dönüşüm sürecinde ise meslek aşınması kavramı doğmuştur. Meslek aşınması bilimsellik, otorite, özerklik, cemaat ilişkileri gibi özelliklerin iç ve dış nedenlerle çözülmesi, kaybedilmesi veya etkisiz hale gelmesidir.⁷ Burada öne çıkan üç neden teknoloji kullanımının artması, çalışma hayatının kitlesel ve rutin hale gelmesi, meslek icrasının bürokrasi veya şirket yapılarınca kapsanmasıdır.

1970'lerden bu yana tıptan başlamak üzere birçok alanda hüner ve hafıza insandan makineye geçtikçe ve eğitilmiş nüfusun oranı arttıkça meslek erbabının şahsiyet ve maharetiyle özdeş otoritesi zayıflamaktadır (Haug, 1973, s. 201). İş yeri örgütlenmesinin standartlaşması ve uzmanlaşma meslek erbabına atfedilen ustalık ve tecrübe gibi değerleri parçalı ve göreceli hale getirmektedir. Büyük hastane yapılarında kitlesel halde istihdam edilen hekimler, meslek dışından denetleyici ve idarecilerin performans değerlendirmelerine ve finansman kararlarına giderek daha fazla boyun eğmektedir (Haug, 1988, s. 52; Ritzer & Walczak, 1988). Karmaşık ve özel vakaların her biri için en doğru kararı veren hekim, avukat veya mühendisin rolünü yeni cihazların, verimlilik odaklı çalışma sisteminin ve katı prosedürlerin almasıyla entelektüel-mistik meslek mefhumundan mekanik ve sonuç odaklı meslek mefhumuna geçilmiştir (Toren, 1975, s. 331). Şirketleşme özellikle avukatlık mesleğinde giderek yayılan bir dalgadır (Brooks, 2012; Heinz & Laumann, 1982; Rothman, 1984; Sander & Williams, 1989).

Meslek aşınması, profesyonelleşme anlatısının diğer yüzü olarak, şirketleşme ve piyasalaşmanın başta tıp ve hukuk olmak üzere birçok muhkem mesleğin duvarlarından sızdığı, hatta yer yer yıkarak işgal ettiğine işaret eder. Bu durum esasen Durkheim'ın tanımladığı gibi meslekleri kapitalizme alternatif bir ahlak odağı oluşturmasının tam aksi yönde bir gelişme demektir. Sanayi sonrası ücretli hizmet rejimine geçiş sürecinde piyasalaşmanın etkilerini giderek daha çok hisseden Türkiye'de meslek aşınması bilhassa son yirmi yılda belirginleşen bir olgudur.

8. Tekel Olarak Meslek: Weber

Durkheim için meslekler toplumsal ahlak köprüleriydi. Max Weber'in yaklaşımı ise temenniden ziyade tespite dayanır. Alman sosyolog klasik eseri *Ekonomi ve Toplum*'da meslek olgusunu sınıf ve statü bahislerinin altında değerlendirmiştir. Belli bir uzmanlığa ve yüksek eğitime sahip hekimlik ve avukatlık gibi meslekler Weber'in tabakalaşma teorisinde tüccarlar, girişimciler ve bankacılar gibi "imtiyazlı ticari sınıflar"a dahildir (Weber, 1978, s. 304). Bu sınıfların ücretli memur ve işçilerden ayrıştığı nokta sadece kazanç seviyesi değildir; piyasada kendi idare ve hizmetlerini tekelleştirmeleri, çıkarları doğrultusunda diğer kurumları yönlendirmeleridir. Kendile-

7 Kavramın İngilizcesi, mesleksizleşme anlamına gelen *deprofessionalisation* kelimesidir. Fakat burada mesleğin kaybedilmesi değil, bir veya birkaç özelliğinin tahrip olması kastedildiği için meslek aşınması demeyi uygun buldum. Nitekim fiziki bir nesnede aşınmanın genellikle dış kaynaklı, uzun dönemli ve gözden kaçan bir etki sonucunda oluşması mesleklerin demografik, sosyal, ekonomik ve siyasi etkilere maruz kalmasına benzer.

rine özgü bir teknik icraya, tevarüs edilmiş ortak bir karizmaya ve son olarak ruhbanvari (*hierocratic*) bir nüfuz tekeline sahip oldukları için meslekler özel statü gruplardır (s. 306).

Weber için bir mesleğin piyasada tekelleşmesi rasyonelleşmenin getirisi. Ortaçağ lonca sistemine dayalı ilk barolardan modern akademik sisteme geçişte hukuk eğitimi ve icrası formelleşmiş ve soyutlaşmıştır (s. 789). Bu, hukuk dilinin kendi mantığını ve jargonunu kurmasıyla meslek dışına kapanması; böylece hukukla ilgili piyasadaki arz ve talebin hukukçuların elinde bulunması demektir. Meslekî kapanmanın tarihteki arketipi ise tıp veya hukuk değil ruhbanlıktır. Ona göre ruhbanlığın temel özelliği, belli bir doktrini veya kültü icra etmek üzere eğitim almış; kendi içinde kabul, terfi ve denetim mekanizması olan bir “profesyonel grubun” oluşmasıdır (s. 426, 1164). Bu anlamda ruhbanlık kurumsal güç, genel sistematik bilgi, formel eğitim, imtihan sistemi, uzmanlaşma, tam zamanlı çalışma, müşteri kitlesi (inanın halk) ve kendi iç ekonomisine sahip olması nedeniyle modern meslek tanımlarına tam uyar (Ritzer, 1975, s. 631). Nihayetinde rahip, bürokratikleşmeyle profesyonelleşmenin iç içe geçtiği rasyonel bir tiptir ve rutinleşmiş bir karizmaya sahiptir. Rahip “özel bilgi, sabit doktrin ve ehliyet gibi meslekî teçhizata sahip olması sayesinde kahin ve büyücüden ayırır” (Weber, 1978, s. 425).

Esasen Weber, ölüleri diriltme ve hastaları iyileştirme gibi güçlere sahip olduğuna inanılan “profesyonel büyücünün bütün mesleklerin en eskisi” olduğunu yazar (1978, s. 401). Weber’in ifadesiyle “işletme”ye dönüştürdüğü karizması büyücünün alamet-i farikasıdır. Antropolojik bakımdan meslek olgusunun temelinde profesyonelin sıradan insanlardan, yine sıradan insanların atfettiği kudret ve hikmet sayesinde ayrışması bulunur. Büyücünün doğayla arasında hususi bir irtibat olduğuna dair kolektif inanç onu ilkel cemaat hayatında simgesel düzenin merkezine yerleştirir (s. 402). Dinle mesleğin iç içe geçtiği ilkel cemaatin zıttı ise büyüsü bozulmuş modern toplumdur: “Hukuk yasaların ve sözleşmelerin yorumlanması işleminde makine gibidir; olguyu (ve ücretini) yüklediğinizde size kararı (ve kanaatini) veren makineye dönüşmek modern hukukçu için onur kırıcıdır” (s. 886). Weber’in bu tespiti, 1970’lerden bu yana, meslek aşınmasının temel sebebi olarak bilgi temelinin rutinleşmesine işaret eden yorumlarla yankı yapar.⁸

Bununla birlikte Weber Protestanlığın doğuşuyla meslek mefhumu arasında da temel bir irtibat kurar. Ona göre insan eylemlerine disiplinli bir sevk ve idare kazandırmayı amaçlayan Kalvinist çileciliğin “tipik temsilcisi meslek erbabı veya profesyoneldir” (s. 556).⁹ Meslek bu anlamda ilahi selamete giden yoldur. Protestan etiğinin temel ilkesi olan dünyevi çilecilik, şahıslardan bağımsız hedef ve başarıları esas alması nedeniyle, “kapitalizmin ve bürokrasinin ihtiyaç duyduğu profesyonelliği” doğurmuş ve büyütüştür (s. 1200). Profesyonelliğin ima ettiği dakiklik, çıkarılsızlık ve adanmışlık çalışma hayatını Tanrı’nın gözüne girme vesilesi bilenlerin sahipleneceği özelliklerdir.

Weber’in profesyonellikte gördüğü temel özellik piyasa ilişkilerinin kapanmasıdır. Modern toplumda piyasa, mal ve hizmetleri sunma ve edinme fırsatlarının imtiyazlı sınıflar ve statü grupları lehine eşitsiz dağılması üzerine kuruludur (s. 927). Statü grubu olarak meslek, bir hizmetin üretim ve arzının dışarıya kapanmasıdır. Kapanma derken Weber, kendi özne anlamı ve kuralları sayesinde, maddi ve manevi amaç ve çıkarlar adına, dışarıdan insanların katılımını engelleyen,

8 Diğer yandan Weber’in meşhur iki dersinde meslek olarak ele aldığı bilim insanı ve siyasetçinin (Weber, 2004), büyücü karizmasının bilgi ve etki rollerini rasyonelleşme çağında tevarüs eden iki meslek olması ilginçtir. Mahfuz, ezoterik bilgi ile kitlesel etki arasında tuhaf bir ilişki vardır: Latince sır anlamına gelen *mysterium* aynı zamanda *ministerium* (hizmet, vazife, nezaret, bakanlık) ve *maistrîe* (ustalık) kelimeleriyle akrabadır. Fransızcada meslek anlamına gelen *métier* kelimesi de buradan türemiştir. Nitekim Wilensky de, mesleklerin otoritesinin, hizmet alan kamunun gözündeki bir tür sır olan teknik bilginin sağladığı kurumsal ezoterizmden kaynaklandığını yazar (1964, s. 149).

9 İngilizce tercümesi: “... typical representative was the man of a vocation or professional (*Berufsmensch*).”

sınırlayan veya ancak belli şartlarla kabul eden her türlü sosyal ilişkiyi kast eder (s. 43). Kapalı ilişkilere örnek olarak geleneksel cemaat ilişkilerini, ailevi ve duygusal ilişkileri, değer bağımlı dinî grupları verir. Bunun yanı sıra “menfaat temelli birliklerin tekeli veya plütokratik nitelikte rasyonel kapanması”ndan bahseder (s. 44). Bu anlamda rasyonel meslekî kapanmanın amacı saygınlık ve onurla birlikte niteliğin korunması; tüketim ihtiyaçlarından beslenen piyasa avantajlarının elde tutulması ve yeni kazanç fırsatlarının azalmasına karşı önlem alınmasıdır (s. 46).

9. Meslekî Kapanma

Weber’in teorisi, işlevselciliğin nüfuz kaybettiği 1970’lerden itibaren sosyoloji literatüründe yeniden yorumlanmış ve tedavüle sokulmuştur. Meslek sosyolojisinde Yeni-Weberci yaklaşım bu yeniden okumanın ürünüdür. Buna göre bir mesleği incelemede öncelikli olan, mensupların ve temsilcilerin, mesela meslek örgütlerinin kendi iktidarını, tekeli, otoritesini, özerkliğini, yetki alanını diğer mesleklerin aleyhine, devlet ve piyasa ile farklı stratejik ilişkiler içinde nasıl kurduğunu; ayrıca korumak için nasıl yasal-bürokratik önlemler aldığını tespit etmektir. Bu yaklaşımda anahtar kavram meslekî kapanmadır.

Everett Hughes’ün öğrencisi olan Eliot Freidson’un *Profession of Medicine* kitabı (1970), Weber’in tekel ve kapanma vurgusunu literatüre hatırlatan öncü bir eserdir. Amerika’da tıbbın gelişimine odaklanan Freidson’a göre hekimliğin kapanması bu mesleğin, dışarıdan değerlendirme ve düzenlemenin mümkün olmadığı bir bilgi ve beceri seviyesine dayandığı iddiasının kurumsallaşması demektir. Freidson sonraki çalışmalarında, meslek içi kontrol meselesini eğitim kurumlarının aday piyasasındaki merkezî yerini hesaba katarak tartışmaya devam etmiştir (Freidson, 1986, 1999). Benzer şekilde Magali Sarfatti Larson *The Rise of Professionalism* kitabında (1977) profesyonelleşme sürecini Weberci bir çerçeveye kavuşturmuştur. Larson bir mesleğin uzmanlık alanını devletin onay ve desteğini yanına alarak tekele dönüştürme girişimini meslek projesi (*professional project*) olarak isimlendirir. Kolektif bir strateji olan meslek projesi, ekonomik bağlamda emek piyasasında kimin uzmanlık ehliyetiyle istihdam edileceğini, kültürel bağlamda da uzmanlığın icra ve denetiminde hangi bilgi biçimlerinin meşru sayılacağını kontrol etmeye yöneliktir.

Yeni-Weberci çalışmalar ağırlıklı olarak, literatürün vazgeçilmez konusu olan hekimliğin Amerika ve Britanya’da gelişimine odaklanmıştır (Allsop & Saks, 2003; Berlant, 1975; Larkin, 1983; Parry & Parry, 1976; Saks, 2015). Ruhbanlığın dünyevi müdahaleden münezzeh manastırda mümkün olması gibi, tıbbın da özerkliğini rakip figürlere (aktar, şifacı, macuncu, berber, rahip vs.) karşı koruyan; modern devletin merkezî otoritesiyle tahkim edilmiş yüksek duvarları mevcuttur. Meslekî kapanma farklı şekillerde gerçekleşebilir: Dışlayıcı kapanma (*exclusionary closure*) belli kazanç ve imtiyazların eğitim sistemi ve yasal düzenlemeler sayesinde diğer gruplara kısıtlanması; gasp edici kapanma (*usurpatory closure*) ise yükselen bir mesleğin kendi dışındaki kamusal faaliyet alanlarına müdahale ve genişleme hamlesidir (Parkin, 1979, s. 74). Hekimlik bu anlamda eczacılık ve hemşirelik gibi yan mesleklerle iş bölümü ve sınırlarını bütünüyle kendi lehine düzenleme gücünü elde ederek meslekî emperyalizme varmıştır (Larkin, 1983, s. 15; Starr, 1982). Yeni-Weberci çalışmaların odağındaki diğer bir meslek avukatlık olmuştur (Burraige, 2006; Halliday, 1987; Rogowski, 1995).

Meslekî kapanmanın eğitim sisteminin eşitsizlikleri yeniden üretmesi dolayısıyla daha geniş anlamda toplumsal kapanmayla örtüşmesi bu çerçevede önemli bir tartışma bahsidir (Collins, 1990, 2019; Macdonald, 1985; Murphy, 1988). Yeni-Weberciliğin günümüzdeki temsilcilerinden Mike Saks ve Tracey Adams mesleki kapanma teorisinin piyasa şartlarında imtiyaz ve statü mücadelesini doğru tespit ettiğini ancak mücadelenin siyasi aktörler ve kamu kurumlarıyla ilişkisini

ihmal ettiğini ileri sürmüştür (Saks & Adams, 2019). Kapanma teorisinin bir diğer zaafı, mesleğin kendi gelişimine yakın bakmaktan dolayı makro toplumsal yapıda yer ve ilişkilerinin gözden kaçırılmasıdır. Yakın tarihte Kim Weeden, meslek grupları arasındaki ücret eşitsizliği ilişkisi üzerine farklı ülkelere dair nicel analizler sunarak meslekî kapanmayı tabakalaşmayla buluşturmuştur (Bol & Weeden, 2015; Weeden, 2002). Kapanma teorisini küresel hizmet şirketleri ve ulus-aşırı yönetim örgütleri bağlamında yeni-kurumsalcı teoriyle telif etmeye yönelik güncel gayretler mevcuttur (Suddaby & Muzio, 2015).

10. Sınıf Bağlamında Meslek: Vasıfsızlaşma, Proleterleşme ve Prekaryalaşma

Meslek olgusunu incelemenin bir diğer yolu mesleğin emek-mülkiyet ilişkileri içinde hangi sınıfa tekabül ettiğini belirlemektir. Bu anlamda 1970'lerden itibaren gelişen Yeni-Marksist yaklaşım meslek olgusuna dair verimli bir tartışma hazırlamıştır (Carchedi, 1977; Ehrenreich & Ehrenreich, 1979; Poulantzas, 1975). Bu çizgide temel mesele mesleklerin sınıf konumunun çelişkili olmasıdır. Zira hekim veya avukat ne kapitalistler gibi üretim araçlarına sahiptir ve başkalarının emeğinin artı değerine el koyar; ne de mavi yakalı işçiler gibi düşük otorite ve gelir sahibidir.

Bu çelişkiye yönelik bir çözüm, sermaye sahibi sınıfın tanımını genişletmektir. Sermayenin çıkarını ve tahakkümünü gözeten ideolojik telkin, siyasi baskı ve işçi sınıfının denetimi gibi faaliyetleri yerine getiren gruplar da hakim sınıfa aittir. Bu anlamda hekimler ve mühendisler hakim sınıfın bir parçasıdır (Navarro, 1977). Avukatlar ceza hukuku, iş hukuku, ticaret hukuku gibi temel üretim ilişkilerini düzenleyen yasal çerçevenin işleyişini temin ettikleri ölçüde hakim sınıfa dahildir. Diğer yandan, meslek-sınıf ilişkisine daha nüanslı bakan Erik Olin Wright'a göre meslekler toplamda işçi sınıfını oluştursa da teknik iş bölümü, mesleğin piyasa değeri ve ideoloji yani mesleğin saygınlığı gibi nedenlerden dolayı aynı sınıf içinde ayrıştırıcı konumlara dönüşebilir (1980, s. 192). Aynı zamanda, tıp örneğinde olduğu gibi güçlü bir meslek örgütü meslek içi sınıf çatışmasını görünmez kılabilir (s. 193). Wright'ın sınıf şeması bu nedenle meslek gruplarından ziyade otorite farkına dayanır (Wright, 2000, 2005).

Yeni-Marksist çerçevede verimli bir araştırma çizgisi, mesleklerin sermayeyle ittifakından ziyade sermayenin tahakkümü altına girmesine odaklanır. Bilhassa 70'lerden bu yana müesses meslek mensupları emekçi sınıflar gibi sömürü ve yabancılaşmaya maruz kaldıkları bir proleterleşme sürecinden geçmektedir (Braverman, 1974; Coburn, 1994; Larson, 1980; Navarro, 1988; Oppenheimer, 1972). Proleterleşme, kapitalist toplumlarda nicel büyüme, şirketleşme ve piyasalaşmanın sonucunda meslek mensuplarının ücretli emekçilere dönüşmesi ve iş üzerinde otoritelerini kaybetmesidir. Kavramın ilham kaynağı, Marx'ın *Komünist Manifesto*'daki şu tespittir: "Burjuvazi onca zamandır onurlu sayılan ve önünde huşuyla secde edilen her faaliyetin halesini söktüp atmıştır. Hekim, avukat, rahip, şair ve bilim adamını kendi ücretli işçisi yapmıştır" (Carver & Farr, 2015, s. 239).

Proleterleşmeye teknoloji kullanımının artmasıyla yaşanan vasıfsızlaşma (*deskilling*) ve şirketleşme eşlik eder. Karlılık ve verimlilik odaklı işletme mantığı mesleklerin teknik bilgi temeline ve faaliyet tarzına artık doğrudan nüfuz etmektedir (Hagan, Huxter, & Parker, 1988; Hanlon, 1999; Waring & Bishop, 2013). Mavi yakalı işçilerin kendi emeklerine ve emeğin ürünlerine yabancılaşması gibi meslek mensupları da ürettikleri hizmetin artı değeri ve denetimi noktasında otorite kaybı yaşamaktadır (Derber, 1983, s. 318; McKinlay & Arches, 1985, s. 166). 17. yüzyıldan itibaren İngiltere'de dar bir iktidar zümresi tarafından toprağa el konulması nasıl köylülerden mülksüz bir sınıf yarattıysa bugün sermayenin daralan istihdam piyasalarında birçok teknik uzmanlığı sevk ve idare altına alması benzer bir ücretlileşmeye neden olmaktadır.

Proleterleşme tezi, 1970'li yıllarda ortaya atılan bilgi toplumu ve sanayi sonrası toplum iddialarına cevap olarak geliştirilmiştir. Teknoloji kullanımı arttıkça ve iş bölümü yoğunlaştıkça teknik uzmana duyulan ihtiyacın ve verilen değer artacağına dair liberal görüş; uzmanlığı eşitsiz sınıf ilişkilerinden ayırma hatasıyla maluldür. Proleterleşme ayrıca, Nelson Foote'nin işçilerin profesyonelleşeceği yönündeki 1953 tarihli kehanetinin tam aksi yönde bir sürece işaret eder. Türkiye'de yapılan güncel araştırmalar hem imalat ve hizmet sektörlerinde artan istihdam hem de öğretmenlik ve avukatlık gibi mesleklerin dönüşümü bağlamında proleterleşme tezini desteklemiştir (Akbaş, 2015; Durmaz, 2014; Kaya, 2008).

Proleterleşmenin bir türevi literatürde son yıllarda sıklıkla vurgu yapılan prekaryalaşmadır (Kalleberg & Vallas, 2017; Lorey, 2015; Styhre, 2017). “Bilişsel emek”, “maddi olmayan emek”, “yaratıcı emek” sahibi meslek mensupları son kırk yılda artan şekilde sendikasılaşma, güvence-sizleşme ve taşeronlaşmaya maruz kalmaktadır. Yeni esnek-sömürü rejimi (*flexplotation*) (Bourdieu, 1998, s. 99) mesleki faaliyetin dayandığı geleneksel hüner ve vasıflardan ziyade daha hızlı ve parçalı bir emek arzını destekler; belirsizlik ve riskin bütün bedelini de bireyin sırtına yıkar. Böylece nitelikli meslek erbabının yerini piyasada kolayca ikame edilebilir prekarya almıştır. En muhkem mesleklere mensup uzmanların dahi maruz kaldığı bir karakter aşınması çalışma hayatının temelini yerleşmiştir (Sennett, 2010). Beyaz yakalı prekaryalaşması Türkiye'de de güncel araştırmaların konusudur (Bora, Erdoğan, Bora, & Üstün, 2011; Vatanserver & Yalçın, 2015).

11. Çatışma ve İktidar Alanı Olarak Meslek

Hem Yeni-Weberci hem Yeni-Marksist çalışmaların odağında mesleğin yasal-kurumsal anlamda iktidar ve nüfuzunu nasıl tesis ettiği vardır. Mesleklerin özerkliği tıp fakültesiyle hastane; hukuk fakültesiyle adliye; siyasi ve idari bilimlerle bürokrasi ve şirketler arasındaki ilişkiyi hem toplumdaki statü ve değer dünyası hem istihdam ve emek dünyasında geçerli şekilde tesis etmesiyle mümkündür. Bu esasen 19. yüzyıldan bu yana sanayileşen toplumlarda yeni bir zümrenin statü ve imtiyaz fethinin hikayesidir: Meslek örgütlerinin rolü, mesleklerin kamuya hizmetini veya etik ilkelerini gözetmekten ziyade, piyasanın serbestleşmesi ihtimaline karşı, soylular gibi toprak veya savaştan gelen bir iktidarları olmadığı için, kazanç ve saygınlıklarını muhafaza etme stratejileri geliştirmektedir.

Mesleği çatışma ve iktidar alanı olarak düşünmenin tarihi esasen 60'lara kadar gider. Rue Bucher ve Anselm Strauss (1961) mesleğin homojen bir bütünlük olduğu fikrine hücum etmiştir: İşlevselciliğin model aldığı hekimlik kendi içinde iş bölümü bakımından derin farklılaşmalara sahnedir; laboratuvar çalışmasıyla klinik görev arasında veya genel cerrahiyle radyoloji arasında hiyerarşi ve statü mücadelesi yaşanır (s. 327). Önemli olan, tıp ve hekimlikten bir bütün olarak bahsetmenin kimin çıkarına olduğunu; meslek içindeki hangi tabaka veya zümrenin hekimlik adına konuştuğunu tespit etmektir. “Müesses meslek örgütleri meslek içinde farklı tabaka ve zümrelerin denetim adına çarpıştığı ve etik kurallar, çalışma ruhsatı, uzmanlık süreci gibi şeylerin muktadir tabakanın tarihsel tortusuna dönüştüğü bir muharebe meydanıdır” (s. 331).

Terence Johnson'ın 1972 tarihli *Professions and Power* kitabı (1972b) bu güzergahta önemli bir duraktır. Mesleğin üretim ilişkileri üzerindeki kimin sözünün geçtiğini kıstas almayı ileri süren Johnson'a göre üç tip üretici-tüketici ilişkisi vardır: Birincisi, özerk meslek örgütlerinin merkezde olduğu meslektaş kontrolüdür (*collegiate control*). Tüketicinin yani hastaların ihtiyaçlarını hizmeti üreten serbest hekimlerin belirlediği bu tip mesleklerde, Ortaçağ loncalarında bir meslek nasıl ancak ustaların izniyle icra ediliyorsa, 19. yüzyıldan bu yana İngiltere'de hukuk mesleklerinde de görüldüğü üzere meslektaş dayanışma ve denetimi söz konusudur (s. 45). İkinci-

cisi, tüketicinin kendi ihtiyaç ve taleplerini dayattığı hâmi kontrolüdür (*patronage control*). Geleneksel toplumlarda krala veya yönetici tabakaya siparişle hizmet üreten mimar, ressam, hekim gibi mesleklerle birlikte günümüzde kamuya veya özel sektöre kitlesel hizmet veren her türlü meslek bu tipe dahildir. Üçüncüsü ise, üretici ile tüketici arasında hizmetin niteliği ve biçimini belirleyen üçüncü bir tarafın bulunduğu hakem kontrolüdür (*mediative control*). Kapitalist toplumlarda hakem rolünü, çoğunlukla sermaye lehine olsa da devlet yerine getirir (s. 46). Meslek örgütleri devlet ve bürokrasinin şemsiyesi altına girdikçe meslektaş kontrolünden hakem kontrolüne geçiş yaşanır.

Başka çalışmalarında meslekleri sömürge ve sınıf bağlamlarında incelemeyi teklif eden Johnson (1972a, 1977) 90'larla birlikte Michel Foucault'nun *gouvernementalité* kavramından ilhamla meslekleri iktidarın kuruluşunda rol alan disiplin mekanizmaları olarak tanımlamayı tercih etmiştir (1995). Benzer şekilde mesleklerin vazettiği profesyonellik söyleminin hem uzmanın hem hizmet alanın disiplinine imkan sağlayan bir iktidar mantığına dayandığını ileri süren araştırmalar mevcuttur (Fournier, 1999; Pickard, 2010). Bilhassa 90'lardan bu yana gelişen kontrol ve gözetim teknolojileri, performans değerlendirme sistemleri, müşteri memnuniyet ve güven ölçekleri gibi araçlar uzmanlığa dayalı meslekleri kısaca almış durumdadır (Reed, 1996). Hekimler ve avukatlar meslektaş örgütlenmesi üzerinden kapanma yönünde bir iktidar stratejisi güderken; finans danışmanı, ar-ge mühendisi, bilgisayar analisti gibi yeni bilgi işçileri sosyal sermaye ve ağlar üzerinden piyasaya açılmak şeklinde bir strateji benimsemeye yatkındır (s. 586).

Andrew Abbott *The System of Professions* kitabında (1988) birçok mesleği birbiriyle ilişkili düşünmeye yönelik bir çerçeve sunar. Abbott iktidardan ziyade meslekî yargı yetkisinin (*jurisdiction*) temayüzüne vurgu yapar: Meslekler, piyasa, devlet ve diğer mesleklerden oluşan bir toplumsal ekolojide kendi yargı yetkilerini rakip mesleklere ve meslek ötesi yapılara karşı korumak ve genişletmek peşinde dinamik birimlerdir. Yargı yetkisinin kapsamı, teorik ve soyut bir yapıya tercüme edilerek dış müdahale ve nüfuzdan münezzehtutulmak istenen meslekî bilgiden başlar; mesleğin iş tanımı, hak ve yetkileri ve iş yeri örgütlenmesine kadar genişler. Her meslek yargı yetkisini belli bir anavatan üzerinde (hastane, adliye, laboratuvar, ofis, atölye vs.) kurup genişletmeye çalışır (s. 56). Mesela, beden ve ruh hastalıklarının ayrı tutulmasına dayanan psikiyatri tıp içinde nörolojiyle sınır mücadelesi içindedir (s. 25). Yine mesela adli psikiyatri ve adli psikoloji tıpla hukuk mesleklerinin karşılaştığı ara bölgede yargı yetkisi kurmaya yönelmiş mesleklerdir.

Abbott'ın sunduğu çerçeve esasen Weberci kapanma teorisini meslekler arası karşılıklı ve dinamik bir sistem tasavvuruna tercüme eder. Bu çerçeve, sistem derken akla hemen işlevselciliği getirirse de ihtilaf ve stratejiye yaptığı vurgu sayesinde Parsons'ın denge mekanizması olarak meslek tanımından ayırır. Meslek olgusunu çok daha radikal bir çatışma sahnesi olarak düşünen isim Pierre Bourdieu olmuştur. Fransız sosyoloğun Weber'in din sosyolojisinden ilhamla (Bourdieu, 2011, ss. 116-117) üniversite, sanat ve edebiyat, emlak piyasası gibi farklı olgulara uyguladığı alan teorisi (Bourdieu, 2000, 2009, 2014, 2015), belli bir faaliyet sahasını farklı güç ve konumlara sahip failer arasında maddi ve manevi (simgesel) çıkar, nüfuz ve meşruiyet mücadelesi olarak tasavvur etmeyi önerir (Bourdieu & Wacquant, 2016, ss. 79-103). Mesela hukuk, toplumsal dünyanın şerî bir bakışla görülmesine ve bölümlendirilmesine dayanan hukuki metinler bütününü idrak ve kullanma yetkisine sahip olduğu devlet tarafından onanmış failerin, neyin hukuken geçerli ve etkili olacağı noktasında dışarıya kapalı bir simgesel yorum mücadelesi verdikleri bir alandır (Bourdieu, 1986, s. 4). Metinler ve yorumların otoritesini kendinden menkul ve dış taziyiklerden bağımsız gibi sunan hukuk dili, gayrişahsilik ve tarafsızlık görüntüsü altında alandaki failerin ve kurumların hem farklı güç ve konumlarını yansıtır hem de mücadelenin esas konusu-

dur. Günlük dil ve spontan yorumlama biçimlerinden kendi formalitesi, retorığı ve simgeselliğı sayesinde ayrılan hukuk dili hakimler ve avukatlar ile hükümlü, sanık, müvekkil gibi alan dışı failler arasında eşitsizliğin başladığı meşru meslekî yorumları üretim aracıdır (s. 9).

Mesleğı Bourdieücü anlamda alan olarak düşünmek, mesleğin kendi otorite ve çıkarını kurduğu hukuk formalizmi gibi mevcut yapıyı doğallaştıran bir meslekî söylemi tekrar etmekten kurtardığı gibi, mesleğı siyasi ve ekonomik fail ve mihrakların dışsal çıkarlarının aracı olarak düşünmenin de önüne geçer. Önemli olan, mesleğin içiyle dışı arasındaki sınırın nerede başlayıp bittiğini; bu özerklik sınırının mesleğin içinde ve dışında hangi faillerin lehine veya aleyhine nasıl kurulduğunu ve tartışıldığını tespit etmektir. Tahakküm meselesini simgesel mücadeleyle birlikte düşünmeyi teklif etmesi sayesinde güçlü bir teorik sentez sunan Bourdieu'nün çerçevesi bilhassa hukuk meslekleri incelemelerinde kullanılmıştır (Dezalay & Garth, 2010; Dezalay & Madsen, 2012; Hagan & Levi, 2005; Jewel, 2008; Villegas, 2009; Willemez, 2015). Profesyonellik söyleminin, iktidar alanındaki mücadelede simgesel sermaye biçimi olarak nesneleştirilebileceğı ileri sürülmüştür (Schinkel & Noordegraaf, 2011).

12. Meslek Kavramına Yönelik Eleştiriler

Teorik çerçevesi ne olursa olsun, güncel İngilizce sosyoloji literatüründe *profession* terimi birçok ders kitabı ve derlemede görüldüğü üzere yerleşik ve yaygındır (Burrage & Torstendahl, 1990; Dent, Bourgeault, Denis, & Kuhlmann, 2016; Dingwall & Lewis, 1983; Macdonald, 1995; Pavalko, 1988). Bu durum işlevselciliğin halen baskın olduğunu anlamına gelmez ancak eleştirel ve güncel çalışmalara rağmen Amerikan meslek tasnifinin seçkin terminolojisinin geçer akçe olduğunu gösterir. Nitekim bu literatür genellikle hekimlik, avukatlık, mühendislik ve benzeri uzmanlıklara odaklanır; çalışma ve iş hayatına eğilen çalışma sosyolojisi (*sociology of work*) literatüründen ayrışır.

Profession teriminin kısıtlı sayıda mesleğı kapsayacak şekilde tanımlanmasına ilk eleştiriler simgesel etkileşimcilerden gelmiştir. Everett Hughes “bu meşguliyet bir meslek mi?” sorusunu bir kenara bırakıp insanların yaptıkları işi mesleğe ve kendilerini de meslek sahibine dönüştürme nedenlerini incelemeyi teklif etmiştir (1958, s. 45). Howard Becker (1970) *profession* teriminin bilimsel bir kavram değil halk tabiri olduğunu; dolayısıyla sosyolojinin görevinin bu tabirin toplumda nasıl kullanıldığını ve ne işe yaradığını incelemek olduğunu yazmıştır. Robert Habenstein'a göre sosyologların *profession* denilen meslekleri ısrarla sabit ve üstün özelliklerle tanımlaması “aynı yüksek statüyü paylaşmaya teşne olmalarıyla” alakalıdır (1963, s. 294). Julius Roth müesses mesleklerin yakın tarihte kazandığı konum ve imtiyazları elde tutmak adına geliştirdiğı açıklama biçimlerini tekrar eden sosyologları kukla olmakla yermiştir (1974, s. 17).

Yakın tarihte Julia Evetts, profesyonellik mefhumunun modern işletmelerde hem idari-bürokratik düzenlemeler adına yönetici zümre tarafından kullanılan bir değerler sistemi hem de yeni esnek çalışma rejiminde bütçe kısıntısı, dış müdahale gibi baskılara karşı mesleklerin içeriden geliştirdiğı bir ideoloji olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur (2003, s. 407). Profesyonelliğin bilhassa şirketleşme bağlamında idare ve teknik uzmanlık rollerini buluşturan melez bir kimlik haline geldiğine dair güncel bir tartışma hattı mevcuttur (Hanlon, 1998; Muzio, Hodgson, Faulconbridge, Beaverstock, & Hall, 2011; Noordegraaf, 2015). Pierre Bourdieu ise toplumsal dünyadan bilimsel düşünceye hızlı nakledilen fazlasıyla aşık kavramlara şüpheyle yaklaşmak gerektiğini savunmuştur (Bourdieu & Wacquant, 2016, s. 247):

Profession bilimsel dile eleştirel bir süzgeçten geçirilmeden sokulmuş, sıradan dile ait bir kelimedir: Bir grubun ve bu gruba ilişkin bir temsilin toplumsal inşa süreciyle ortaya çıkmış toplumsal bir üründür, o gruba ilişkin bilimin diline de adeta fark edilmeden sızmıştır. “Kavramın” böylesine işlevsel olmasının, hatta fazla işlevsel olmasının nedeni budur: Eğer nesnenizi inşa etmek üzere böyle bir nosyonu kabul ederseniz, bilgi merkezlerinin ve “profesyonel” kurumların hazır listelerini, kaynakçalarını ve veri tabanlarını bulursunuz, hatta eğer yeterince becerikliyseniz gerekli araştırma fonlarına kavuşmakta zorluk çekmezsiniz.

Bourdieu'nün itirazına rağmen meslek anlamında *profession* teriminin Fransızca meslek sosyolojisi kitaplarında da tercih edildiğini görüyoruz (Champy, 2012; Dubar & Tripier, 1998; Gadéa & Demazière, 2009). Oysa Fransızcadaki meslek anlamında *métier* kelimesi çok daha yerleşiktir. Nitekim mesleklerin Kıta Avrupası'ndaki gelişimi ve vaziyetine dair incelemeler arttıkça, *profession* teriminin fazlasıyla Amerika-merkezci olduğu yönünde bir dikkat gelişmiştir. Jürgen Kocka, Almanya'nın modernleşme sürecinde “profesyonel” diye müstakil ve serbest bir sınıfın oluşmadığını; yüksek eğitim sermayesine sahip hekimler, avukatlar ve benzeri meslek gruplarının sanayiye iş adamları ve girişimcilerle birlikte *Bürgertum*; şehirli ve itibarlı burjuvaziye mensup olduğunu ileri sürmüştür (1990, s. 69). Kocka'ya göre imtiyazlı aristokrasiye ve monarşiye karşı başarı ve eğitim değerlerini öne çıkaran burjuvazi 19. yüzyılda farklı meslekleri, sınıf konumlarını ve sektörleri çapraz kat eden bir tür sivil toplum cephesidir (s. 64). Dolayısıyla meslek olgusunu *profession* tabiriyle kısıtlamak yerine daha geniş toplumsal yapı ve ilişkiler içinde değerlendirmek gerekir.

Bu ve benzeri eleştiriler artmakla birlikte literatürü temelden etkileyecek toplu bir kavramsal tashihe dönüşmüş değildir. Bu nedenle işlevselci olmayan isimler arasında da mesleğin nasıl tanımlanması gerektiğine yönelik bir belirsizlik vardır. Mesela Andrew Abbott meslek-meşguliyet ayrımını kullanırken mesleklerin kendi yetkilerini tanımlama ve her vakayı kendi dillerinde soyutlama gücüyle meşguliyetlerden ayırdığını savunur (1988, s. 16); ona göre meslekî statü ve saygınlık meslekî bilginin üretimine yakınlığına göre artar veya azalır (1981). Abbott esasen, Amerikan meslek tasnifindeki bilimsellik veya teknik bilgi temeli vurgusunu biraz farklı bir şekilde ifade etmekten başka bir şey yapmaz. Kitabının son kısmında *profession* terimini tanımlama biçimi ise oldukça geniştir: “Belli vakalara bir tür soyut bilgiyi uygulayan bir tür dışlayıcı grup” (1988, s. 226).

Nihayetinde *profession* ve profesyonel terimleri etrafındaki şüphelerin yeni bir terminoloji inşasına varması için meslek olgusunu hem kavram hem gerçeklik olarak farklı tarihsel bağlamlarda yeniden düşünmek şarttır.¹⁰ Türkçede meslek, *profession* teriminden çok daha geniş bir kapsama sahiptir: Bir boya ustası veya terzi de, hekim veya avukat kadar kendi işinden meslek olarak bahseder. *Profession*'dan farklı olarak meslek, üniversite eğitimi veya meslek örgütünü ifade etmez. Teorik veya kurumsal bir arka plandan ziyade kişinin sahip olduğu maharet ve hüneri işaret eder. Türkçede meslek yasal, bürokratik ve eğitsel anlamda müesses ve muhkem bir alandan ziyade; hususi ve pratik bir beceri, mensubiyet (“bizim meslekte”, “meslektaş”) ve mutabir bir kimlik (“meslek erbabı”, “meslek sahibi olmak”) gibi anlamlara gelir. Kelimenin kökenindeki süluk ise daha geniş çağrışımlara açıktır.¹¹

10 Mesela Tracey Adams (2010) Kanada tarihinde hangi işlerin ne zaman meslek olarak tanımlandığını yasal düzenlemeler üzerinden incelemiştir.

11 Mesela Namık Kemal'in meslek-i hamiyet, meslek-i sadakat, meslek-i taklit, meslek-i terakki vs. derken meslek kelimesini yol, çizgi, tavir yahut görüş anlamında kullandığını görüyoruz (Kemal, 2005, ss. 186, 221, 248, 413).

13. Sonuç ve Teklifler

Meslek sosyolojisi bilhassa 1950'lerden bu yana empirik araştırmaların çeşitlendiği ve teorik hatların geliştiği önemli bir alandır. Son yıllarda küreselleşme, göç, meslek aşınması, ırk ve cinsiyet, örgütlenme, teknoloji gibi meseleler öne çıkmaktadır (Adams, 2015; Faulconbridge & Muzio, 2012; Liljegren & Saks, 2017; Saks, 2016; Suddaby & Muzio, 2015; Susskind & Susskind, 2015). Uluslararası Sosyoloji Derneği bünyesinde 1992'den itibaren "RC52 Sociology of Professional Groups" adı altında faaliyet gösteren ve birçok ülkeden araştırmacının katkı sunduğu bir araştırma komitesi mevcuttur. Komitenin 4-6 Temmuz 2019 tarihlerinde Floransa'da düzenlediği son konferans "piyasalaşma, küreselleşme ve dijitalleşme" alt başlığını taşımıştır.¹² Avrupa Sosyoloji Derneği bünyesinde de 1999'dan beri faaliyet gösteren "RN19 Sociology of Professions" araştırma ağı mevcuttur.

Bu makalede eleştirel bir tasnifi sunulan literatür, Türkiye'de yeni gelişen bu alanda faaliyet gösteren araştırmacıların açıklığa kavuşturması ve inşa etmesi gereken temel hususlara işaret eder. Bunlardan ilki, meslek kavramının, *profession-occupation* ayırımından azade bir şekilde, yakın tarihten bugüne Türkiye'de toplumsal olarak nasıl tanımlandığı ve resmî bürokratik evrende nasıl tasnif edildiğine yönelik kavramsal bir arkeoloji ihtiyacıdır. Türkiye'de meslek derken ne kastedilir? Devletin farklı kurumlarının meslek kelimesi ve olgusu etrafındaki tanım, tasnif ve uygulamaları nasıl gelişmiştir? Farklı meslek örgütlerinin ve mensuplarının ürettikleri mesleki söylemler hangi toplumsal şartlarda, dönemlerde ve alanlarda farklılaşmış veya yakınlaşmıştır? Bu soruların peşinde, meslek kelimesinde biriken kurumsal, teknik ve simgesel yükün ilişkisel bir tasrihi yapılabilir.

İkinci bir araştırma çizgisi, Osmanlı-Türk modernleşmesi bağlamında farklı mesleklerin devlet ve piyasa ile ilişki içinde nasıl kurumsallaştığı, yasallaştığı ve rasyonelleştiğini, literatürde 1960'lardan beri gelişen profesyonelleşme yaklaşımıyla eleştirel bir diyalog içinde açığa çıkarmaya yönelik karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji çalışmaları şeklinde gelişebilir. Modernleşmeyle beraber hangi mesleklerin ekonomik ve simgesel bakımlardan avantajlı konumları işgal ettiği, meslekler arasındaki tanınma ve nüfuz mücadelesinin eğitim, bürokrasi ve kültür dünyalarıyla nasıl bir ilişki içinde teşekkül ettiği ve hangi mesleklerin statü kaybı yaşadığı, 19. yüzyıldan günümüze toplumsal değişimi tartışmak için verimli konulardır. Bilhassa son kırk yılda yaşanan dönüşümü anlamak için, terzilik gibi geleneksel zanaatlardan yazılıım mühendisi gibi beyaz yakalı uzmanlıklara birçok meslek özelinde mesleki kimliğin inşası, mesleki sosyalleşme, meslek tercihinin şekillenmesi, mesleki kariyer örüntüleri gibi konulara eğilen nitel çalışmalara ihtiyaç vardır.

Benzer şekilde, Weberci kapanma teorisini tartışmak suretiyle, bilhassa hekimlik ve avukatlık gibi muhkem ve muteber mesleklerin teşekkülünün Türkiye'de hangi ekonomik, siyasi ve kültürel zümrelerin oluşumuna ve yeniden üretimine tekabül ettiğini tespit etmeye yönelik çalışmalar yapılabilir. Türkiye'de zaten az olan meslek sosyolojisi literatürünün son yıllarda proleterleşme ve prekaryalaşma odaklı gelişmesi, küresel ekonomiyle entegrasyon ve piyasalaşma gibi güncel süreçlerle alakası bakımından makul görünse de, Weberci kapanma teorisinin ve Bourdieu'nün Weber'den ilhamla geliştirdiği alan mefhumunun ihmal edilmesiyle mütenasiptir. Oysa

12 Konferansta birçok oturum ve sunum hekimlik ve diğer sağlık mesleklerine odaklanmıştır. Meslekler üzerine Marksist sınıf analizi içeren araştırmaların hayli azaldığı; Weberci statü ve tekel mefhumlarının gündemde olmaya devam ettiği; bununla birlikte meslekleri toplumsal yapı içinde ele alan çalışmalardan ziyade teknoloji kullanımı, rutinleşme, iş yeri deneyimleri, diğer gruplarla ilişki biçimleri ve toplumsal cinsiyet gibi temalarla sınırlandıran çalışmaların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Lütfi Sunar'la birlikte katıldığımız konferansın ayrıntılı programı için bkz: <https://www.isa-sociology.org/uploads/imagen/665-cfp-rc52-professions-society-2019.pdf>

bilhassa mesleki kimliğin dışlayıcı ve ayırıştırıcı inşasında işe koşulan eğitsel, kültürel ve simgesel sermayenin alanın içinden ve dışından faillerce nasıl biçimlendirildiği; dolayısıyla mesleki tekel üzerine mücadelenin nasıl yürütüldüğü araştırılması gereken bir meseledir. Weberci-Bourdieuçü çizgi Türkiye’de avukatlık ve hekimlik gibi mesleklerin birer statü grubu olarak iktidar alanıyla mütenasip biçimde temayüz etmiş simgesel, ruhbanvari ve ezoterik dünyasını çözümlemede verimli bir kalkış noktası sunar.

Unutulmaması gereken bir nokta, mesleğin hangi bakımdan inceleneceğiyle nasıl bir araştırma yapılacağı arasında doğrudan bir ilişki olduğudur. Mesela meslekleri toplumsal yapı ve tabakalaşma bağlamında sosyal hareketlilik birimi olarak incelemenin yolu nicel veri toplamaktan geçerken mesleki kimliğin çiraklık veya fakülte sürecinde nasıl inşa edildiğini ve çalışma hayatında nasıl dönüştüğünü incelemek istediğimizde nitel bir araştırma gerekecektir. Bu anlamda Türkiye’de mesleklere dair temel bazı bilgileri (mensup sayısı, mezun sayısı, iş yeri sayısı vs.) geriye doğru takip etmeyi mümkün kılacak resmi kayıtlara ulaşmanın zorluğu ulusal ve tarihsel çalışmaları engellemektedir. Bununla birlikte sosyoloji dalında yapılan tezlerin ekseriyeti öğretmen, mühendis, akademisyen gibi tek bir meslek üzerine, lokal ve deskriptif niteliktedir. Literatürde en çok çalışılan ve kavramsal tartışmaların beşiği olan iki meslek, avukatlık ve hekimlik, Türk sosyolojisinde son derece az sayıda çalışmaya konu olmuş; karşılaştırmalı bir şekilde ise hiç ele alınmamıştır. Oysa 1980’lerden bu yana yükselen piyasalaşma dalgasının bu en muhkem ve muteber iki mesleğin duvarlarında nasıl bir tahribata neden olduğunu açığa çıkarmak teorik bakımdan mesleki aşınma, vasıfsızlaşma, mesleki tekel ve yetki mücadelesi gibi mefhumları geliştirmek adına önemli bir adım olacaktır.

Bu makalede tasnif edilen teorik panorama, 70’lere kadar Durkheimcı ve işlevselci tanımların; 70’lerden bu yana ise Weberci ve Marksist kalkış noktalarının meslek sosyolojisinde etkili olduğunu gösterir. Durkheimcı-işlevselci çizgi meslek derken hekimlik ve avukatlık gibi 19. yüzyıldan bu yana Batı’da yüksek gelir ve statü ifade eden işleri model almış ve naif, yüceltici ve soyut bir bakış geliştirmiştir. Buna karşılık çatışma, mücadele ve iktidarı merkeze alan Yeni-Weberci ve Yeni-Marksist incelemeler, yine hekimlik ve avukatlık gibi muteber mesleklerden başlayarak eleştirel, şüpheli, tarihsel ve ilişkisel bir bakış getirmiştir. Teorik kırılmanın 70’lerde gerçekleşmesi elbette bu dönemde Batı sanayi ülkelerinde yaşanan ekonomik kriz, piyasalaşma, emek rejiminin dönüşümü gibi süreçlerle alakalıdır. Meslek aşınması, meslekî kapanma ve proleterleşme gibi tartışma başlıkları müesses mesleklerin hem demografik hem ekonomik anlamda muhkem surlarının sarsıldığı son kırk yılın gündemidir. Şirketleşme başta tıp ve hukuk olmak üzere birçok mesleğin yapısına, kimliğine ve değerlerine nüfuz etmektedir. Bu da Durkheim’ın yola çıktığı meselenin esası itibarıyla güncelliğini koruduğunu gösterir: Meslek olarak nitelenen ve tasnif edilen sosyal grupların piyasa ve devlet arasında kendine mahsus bir ahlak ve özerkliğe sahip olması toplumsal yapı için ne anlama gelir?

Sosyolojinin ve aslında her bilim dalında üretilen teorilerin kendi ulusal veya yerel, ekonomik veya siyasi bağlarıyla oldukça irtibatlı olduğunu unutmamak gerekir. Durkheim’ın meslek ahlakı, Flexner’in tıp reformu, Parsons’ın denge mekanizması, profesyonelleşme, meslek aşınması, proleterleşme ve prekaryalaşma gibi kavram ve yaklaşımların sanayileşme ve sanayi sonrasına geçiş gibi merkez üssü Batı toplumları olan süreçlere tekabül ettiği açıktır. Türkiye bu süreçlerden bağımsız olmamakla birlikte, çeşitli teorik hatlar geliştirmek için verimli ve dinamik bir meslekî görünüme sahiptir. Dolayısıyla Türkiye’de bu zamana kadar ağırlıklı olarak empirik düzeyde ve birbirinden kopuk şekilde yapılan meslek incelemelerinin artık özgün bir kavramsal zemin ve kolektif bir araştırma gündemi teşkil edecek şekilde çoğalması ümit edilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abbott, A. (1981). Status and status strain in the professions. *American Journal of Sociology*, 86(4), 819–835.
- Abbott, A. (1988). *The system of professions: An essay on the division of expert labor*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.
- Adams, T. L. (2010). Profession: A useful concept for sociological analysis? *Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne de Sociologie*, 47(1), 49–70. <https://doi.org/10.1111/j.1755-618X.2010.01222.x>
- Adams, T. L. (2015). Sociology of professions: International divergences and research directions. *Work, Employment and Society*, 29(1), 154–165.
- Akbaş, K. (2015). *Avukatlık mesleğinin ekonomi politiği: Avukatların sınıfsal konumlarındaki değişim* (2. baskı). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Akkaş, E. (2016). *Türkiye’de hekimlik mesleğinin kültürel belirleyicileri üzerine nitel bir çalışma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Allsop, J., & Saks, M. (Ed.). (2003). *Regulating the health professions*. Londra: SAGE Publications.
- Altun, F. (2017). *Modernleşme kuramı: Eleştirel bir giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Atacan, F. (Ed.). (2002). *“Hayatımda hiç arkaya bakmadım”: Mübeccel Kiray’la söyleşi* (2. baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Atalay, M. (2017). *Hekimlik mesleğindeki değişimin meslekler sosyolojisi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Barber, B. (1963). Some problems in the sociology of the professions. *Daedalus*, 92(4), 669–688.
- Beck, A. H. (2004). The Flexner report and the standardization of American medical education. *JAMA: The Journal of the American Medical Association*, 291(17), 2139–2140. <https://doi.org/10.1001/jama.291.17.2139>
- Becker, H. S. (1970). The nature of a profession. İçinde H. S. Becker (Ed.), *Sociological Work*. Chicago: Aldine.
- Becker, H. S., Geer, B., Hughes, E. C., & Strauss, A. L. (1976). *Boys in white: Student culture in medical school* (Reprint of the edition Chicago, University of Chicago Press, 1961). New Brunswick: Transaction Publishing.
- Berlant, J. (1975). *Profession and monopoly: A study of medicine in the United States and Great Britain*. Berkeley: University of California Press.
- Blau, P. M., & Duncan, O. D. (1967). *The American occupational structure*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Bol, T., & Weeden, K. A. (2015). Occupational closure and wage inequality in Germany and the United Kingdom. *European Sociological Review*, 31(3), 354–369. <https://doi.org/10.1093/esr/jcu095>
- Bonner, T. N. (1998). Searching for Abraham Flexner. *Academic Medicine: Journal of the Association of American Medical Colleges*, 73(2), 160–166.
- Bora, A., Erdoğan, N., Bora, T., & Üstün, İ. (2011). *Boşuna mı okuduk? Türkiye’de beyaz yakalı işsizliği*. Çağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (1986). La force du droit: Eléments pour une sociologie du champ juridique. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 64(1), 3–19. <https://doi.org/10.3406/ars.1986.2332>
- Bourdieu, P. (1998). *Contre-feux: Propos pour servir à la résistance contre l’invasion néo-libérale*. Paris: Raisons d’Agir.
- Bourdieu, P. (2000). *Homo academicus*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. (2009). *Les règles de l’art: Genèse et structure du champ littéraire*. Paris: Seuil.

- Bourdieu, P. (2011). With Weber against Weber: In Conversation with Pierre Bourdieu. S. Susen & B. S. Turner (Ed.), *The legacy of Pierre Bourdieu. Critical essays* içinde (ss. 111–124). London New York: Anthem Press.
- Bourdieu, P. (2014). *Les structures sociales de l'économie*. Paris: Points.
- Bourdieu, P. (2015). *Bilimin toplumsal kullanımları: Bilimsel alanın klinik bir sosyolojisi için* (L. Ünsaldı, Çev.). Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2016). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar* (8. bs; N. Ökten, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Braverman, H. (1974). *Labor and monopoly capital: The degradation of work in the twentieth century*. New York: Monthly Review Press.
- Brooks, R. A. (2012). *Cheaper by the hour: Temporary lawyers and the deprofessionalization of the law*. Philadelphia, Pa: Temple University Press.
- Bucher, R., & Strauss, A. (1961). Professions in process. *American Journal of Sociology*, 66(4), 325–334.
- Burrage, M. (2006). *Revolution and the making of the contemporary legal profession: England, France, and the United States*. Oxford: Oxford University Press.
- Burrage, M., & Torstendahl, R. (Ed.). (1990). *Professions in theory and history: Rethinking the study of the professions*. London: SAGE Publications.
- Caplow, T. (1954). *The sociology of work*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Carchedi, G. (1977). *On the economic identification of social classes*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Carr-Saunders, A., & Wilson, P. A. (1933). *The professions*. Oxford: Clarendon Press.
- Carver, T., & Farr, J. (Ed.). (2015). *The Cambridge companion to the Communist Manifesto*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Champy, F. (2012). *La sociologie des professions* (2. bs). Paris: PUF.
- Cirhinlioğlu, Z. (Ed.). (1996). *Meslekler ve sosyoloji*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Cirhinlioğlu, Z. (1997). *Türkiye'de hukuk mesleği*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Coburn, D. (1994). Professionalization and proletarianization: Medicine, nursing, and chiropractic in historical perspective. *Labour / Le Travail*, 34, 139–162. <https://doi.org/10.2307/25143848>
- Collins, R. (1990). Market closure and the conflict theory of the professions. M. Burrage & R. Torstendahl (Ed.), *Professions in Theory and History: Rethinking the Study of the Professions* içinde (ss. 24–43). Londra: SAGE Publications.
- Collins, R. (2019). *The credential society: An historical sociology of education and stratification*. New York: Columbia University Press.
- Çıngı, H., & Kasnakoğlu, Z. (1980). Öznel meslek saygınlığı üzerine bulgular: Ankara, 1977. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 7(3-4), 317–360.
- Davis, K., & Moore, W. E. (1945). Some principles of stratification. *American Sociological Review*, 10(2), 242-249.
- Dent, M., Bourgeault, I. L., Denis, J.-L., & Kuhlmann, E. (Ed.). (2016). *The Routledge companion to the professions and professionalism*. London: Routledge.
- Derber, C. (1983). Managing professionals: Ideological proletarianization and post-industrial labor. *Theory and Society*, 12(3), 309–341.
- Dezalay, Y., & Garth, B. G. (2010). *Asian legal revivals: Lawyers in the shadow of empire*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.
- Dezalay, Y., & Madsen, M. R. (2012). The Force of Law and lawyers: Pierre Bourdieu and the reflexive sociology of law. *Annual Review of Law and Social Science*, 8(1), 433–452. <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-102811-173817>
- Dingwall, R., & Lewis, P. (Ed.). (1983). *The sociology of the professions: Lawyers, doctors and others*. Londra: Macmillan.
- Dubar, C., & Tripier, P. (1998). *Sociologie des professions*. Paris: Armand Colin.
- Duncan, O. D. (1961). A socioeconomic index for all occupations. A. Reiss (Ed.), *Occupations and Social Status* içinde (ss. 109-138). New York: Free Press.

- Durkheim, É. (1986). *Meslek ahlâkı* (3. bs; M. Karasan, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Durmaz, O. S. (2014). *Türkiye’de öğretmen olmak: Emek süreci ve yeniden proleterleşme*. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Edwards, A. (1943). *Comparative occupational statistics for the United States, 1870-1940*. Washington: U.S. Government Printing Office.
- Ehrenreich, B., & Ehrenreich, J. (1979). The professional managerial class. P. Walker (Ed.), *Between Capital and Labour* içinde (ss. 5—45). Brighton: Harvester Press.
- Erikson, R., & Goldthorpe, J. H. (1992). *The constant flux: A study of class mobility in industrial societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, R., Goldthorpe, J. H., & Portocarero, L. (1979). Intergenerational class mobility in three Western European societies: England, France and Sweden. *The British Journal of Sociology*, 30(4), 415—441.
- Ertem, E. C. (2018). *Bir mesleğin kavramsal değişimi: Neoliberal dönemde Türkiye’de öğretmenlik mesleğinin dönüşümü (1980-2013)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Etzioni, A. (Ed.). (1969). *The semi-professions and their organization: Teachers, nurses, social workers*. New York: Free Press.
- Evetts, J. (1999). Professions: Changes and continuities. *International Review of Sociology*, 9(1), 75—86.
- Evetts, J. (2003). The sociological analysis of professionalism: Occupational change in the modern world. *International Sociology*, 18(2), 395—415. <https://doi.org/10.1177/0268580903018002005>
- Faulconbridge, J. R., & Muzio, D. (2012). Professions in a globalizing world: Towards a transnational sociology of the professions. *International Sociology*, 27(1), 136—152. <https://doi.org/10.1177/0268580911423059>
- Flexner, A. (1910). *Medical education in the United States and Canada* (Sy Bulletin No. 4). Geliş tarihi gönderen The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching website: http://archive.carnegiefoundation.org/pdfs/elibrary/Carnegie_Flexner_Report.pdf
- Flexner, A. (2001). Is social work a profession? *Research on Social Work Practice*, 11(2), 152—165.
- Foote, N. (1953). The professionalization of labor in Detroit. *American Journal of Sociology*, 58(4), 371—380.
- Forsyth, P. B., & Danisiewicz, T. J. (1985). Toward a theory of professionalization. *Work and Occupations*, 12(1), 59-76. <https://doi.org/10.1177/0730888485012001004>
- Fournier, V. (1999). The appeal to ‘professionalism’ as a disciplinary mechanism. *The Sociological Review*, 47(2), 280—307. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00173>
- Freidson, E. (1970). *Profession of medicine: A study in the sociology of applied knowledge*. New York: Dodd, Mead & Co.
- Freidson, E. (1986). *Professional powers. A study of the institutionalization of knowledge*. Chicago: Chicago University Press.
- Freidson, E. (1999). Theory of professionalism: Method and substance. *International Review of Sociology*, 9(1), 117-129.
- Gadéa, C., & Demazière, D. (Ed.). (2009). *Sociologie des groupes professionnels: Acquis récents et nouveaux défis*. Paris: Découverte.
- Ganzeboom, H. B. G., De Graaf, P. M., & Treiman, D. J. (1992). A standard international socio-economic index of occupational status. *Social Science Research*, 21(1), 1—56. [https://doi.org/10.1016/0049-089X\(92\)90017-B](https://doi.org/10.1016/0049-089X(92)90017-B)
- Goldthorpe, J. H. (1987). *Social mobility and class structure in modern Britain*. New York: Oxford University Press.
- Goldthorpe, J. H., & Hope, K. (1972). Occupational grading and occupational prestige. *Social Science Information*, 11(5), 17—73. <https://doi.org/10.1177/053901847201100502>
- Goode, W. (1957). Community within a community: The professions. *American Sociological Review*, 22(2), 669—688.
- Gökalp, Z. (2014). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Göle, N. (1986). *Mühendisler ve ideoloji: Öncü devrimcilerden yenilikçi seçkinlere*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Greenwood, E. (1957). Attributes of a profession. *Social Work*, 2(3), 45—55. <https://doi.org/10.1093/sw/2.3.45>

- Habenstein, R. W. (1963). Critique of "profession" as a sociological category. *The Sociological Quarterly*, 4(4), 291-300. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1963.tb01594.x>
- Hagan, J., Huxter, M., & Parker, P. (1988). Class structure and legal practice: Inequality and mobility among Toronto lawyers. *Law & Society Review*, 22(1), 9–56.
- Hagan, J., & Levi, R. (2005). Crimes of war and the force of law. *Social Forces*, 83(4), 1499–1534.
- Hall, R. (1979). The social construction of the professions. *Sociology of Work and Occupations*, 6(1), 124–126. <https://doi.org/10.1177/009392857961006>
- Halliday, T. C. (1987). *Beyond monopoly: Lawyers, state crises, and professional empowerment*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hanlon, G. (1998). Professionalism as enterprise: Service class politics and the redefinition of professionalism. *Sociology*, 32(1), 43–63. <https://doi.org/10.1177/0038038598032001004>
- Hanlon, G. (1999). *Lawyers, the state, and the market: Professionalism revisited*. London: MacMillan Business.
- Haug, M. (1973). Deprofessionalization: An alternate hypothesis for the future. P. Halmos (Ed.), *Professionalization and Social Change* içinde (ss. 195-211). University of Keele.
- Haug, M. (1988). A re-examination of the hypothesis of physician deprofessionalization. *The Milbank Quarterly*, 66, 48. <https://doi.org/10.2307/3349914>
- Heinz, J. P., & Laumann, E. O. (1982). *Chicago lawyers: The social structure of the bar*. New York ve Chicago, IL: Russell Sage Foundation ve American Bar Foundation.
- Hughes, E. (1958). *Men and their work*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Jarusch, K. H. (1990). *The unfree professions. German lawyers, teachers and engineers, 1900-1950*. Oxford: Oxford University Press.
- Jewel, L. A. (2008). Bourdieu and American legal education: How law schools reproduce social stratification and class hierarchy. *Buffalo Law Review*, 56(4), 1115–1224. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1138720>
- Johnson, T. (1972a). Imperialism and the professions: Notes on the development of professional occupations in Britain's colonies and the New States. *The Sociological Review*, 20(1_suppl), 281-309. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1972.tb03222.x>
- Johnson, T. (1972b). *Professions and power*. London: Macmillan.
- Johnson, T. (1977). Professions in the class structure. R. Scase (Ed.), *Industrial Society: Class, Cleavage and Control* içinde (ss. 93-110). Allen & Unwin.
- Johnson, T. (1995). Governmentality and the institutionalization of expertise. T. Johnson, G. Larkin, & M. Saks (Ed.), *Health Professions and the State in Europe* içinde (ss. 7–24). Londra: Routledge.
- Kalleberg, A., & Vallas, S. (2017). Probing precarious work: Theory, research, and politics. *Research in the Sociology of Work: C. 31. Precarious work: Causes, characteristics, and consequences* içinde (ss. 1-30). <https://doi.org/10.1108/S0277-283320170000031017>
- Karakaş, M. (2003). *Türk polisinin mesleki profili*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Kasnakoğlu, Z., & Erdil, E. (2000). Meslek saygınlığı ve tercihleri. Ankara 1996. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 26(3-4), 575-603.
- Kaya, Y. (2008). Proletarianization with polarization: Industrialization, globalization, and social class in Turkey, 1980–2005. *Research in Social Stratification and Mobility*, 26(2), 161-181. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2007.11.003>
- Kemal, N. (2005). *Osmanlı modernleşmesinin meseleleri: Bütün makaleleri 1* (N. Y. Aydoğdu & İ. Kara, Ed.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kemerlioğlu, E. (1973). *Erzurum'da meslekler ve sosyal tabakalaşma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kıray, M. B. (2000). *Ereğli. Ağır sanayiden önce bir sahil kasabası* (3. bs). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Klegon, D. (1978). The sociology of professions: An emerging perspective. *Work and Occupations*, 5(3), 259-283.
- Kocka, J. (1990). "Bürgertum" and professions in the nineteenth century: Two alternative approaches. İçinde M. Burrage & R. Torstendahl (Ed.), *Professions in Theory and History: Rethinking the Study of the Professions* (ss. 62-74). Londra: SAGE Publications.

- Köse, A. H., & Öncü, A. (2000). Türkiye’de mühendis-mimarlar: Ekonomik sınıf konumları ve ideolojik oluşumları. *Toplum ve Bilim*, (85), 36–46.
- Kunitz, S. J. (1974). Professionalism and social control in the progressive era: The case of the Flexner report. *Social Problems*, 22(1), 16-27. <https://doi.org/10.2307/799564>
- Larkin, G. (1983). *Occupational monopoly and modern medicine*. London: Tavistock.
- Larson, M. S. (1977). *The rise of professionalism: A sociological analysis*. Berkeley: University of California Press.
- Larson, M. S. (1980). Proletarianization and educated labor. *Theory and Society*, 9(1), 131–175.
- Liljegren, A. (2012). Key metaphors in the sociology of professions: Occupations as hierarchies and landscapes. *Comparative Sociology*, 11(1), 88–112. <https://doi.org/10.1163/156913312X621631>
- Liljegren, A., & Saks, M. (Ed.). (2017). *Professions and metaphors: Understanding professions in society*. New York: Routledge.
- Lorey, I. (2015). *State of insecurity: Government of the precarious* (A. Derieg, Çev.). London New York: Verso.
- Macdonald, K. M. (1985). Social closure and occupational registration. *Sociology*, 19(4), 541–556. <https://doi.org/10.1177/0038038585019004004>
- Macdonald, K. M. (1995). *The sociology of the professions*. London: Sage.
- Malatesta, M. (1995). *Society and the professions in Italy, 1860-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marshall, T. H. (1939). The recent history of professionalism in relation to social structure and social policy. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 5(3), 325–340.
- McClelland, C. (2002). *The German experience of professionalization: Modern learned professions and their organizations from the early nineteenth century to the Hitler era*. Cambridge [et al.]: Cambridge University Press.
- McKinlay, J. B., & Arches, J. (1985). Towards the proletarianization of physicians. *International Journal of Health Services*, 15(2), 161–195. <https://doi.org/10.2190/JBMN-COW6-9WFQ-Q5A6>
- Merton, R. K., Reader, G., & Kendall, P. (Ed.). (1957). *Student-physician: Introductory studies in the sociology of medical education*. Cambridge: Harvard University Press.
- Millerson, G. (1964). *The qualifying associations: A study in professionalization*. Londra: Routledge.
- Mills, C. W. (1951). *White collar: The American middle class*. New York: Oxford University Press.
- Murphy, R. (1988). *Social closure: The theory of monopolization and exclusion*. Oxford: Clarendon Press.
- Muzio, D., Hodgson, D., Faulconbridge, J., Beaverstock, J., & Hall, S. (2011). Towards corporate professionalization: The case of project management, management consultancy and executive search. *Current Sociology*, 59(4), 443–464. <https://doi.org/10.1177/0011392111402587>
- Nakao, K., & Treas, J. (1994). Updating occupational prestige and socioeconomic scores: How the new measures measure up. *Sociological Methodology*, 24, 1-72.
- Nam, C. B., & Boyd, M. (2004). Occupational status in 2000: Over a century of census-based measurement. *Population Research and Policy Review*, 23(4), 327–358. <https://doi.org/10.1023/B:POPU.0000040045.51228.34>
- Navarro, V. (1977). *Medicine under capitalism*. New York: Prodist.
- Navarro, V. (1988). Professional dominance or proletarianization?: Neither. *The Milbank Quarterly*, 66, 57-75. <https://doi.org/10.2307/3349915>
- Neal, M. (2000). The professionalization of everyone? A comparative study of the development of the professions in the United Kingdom and Germany. *European Sociological Review*, 16(1), 9-26. <https://doi.org/10.1093/esr/16.1.9>
- Noordegraaf, M. (2015). Hybrid professionalism and beyond: (New) Forms of public professionalism in changing organizational and societal contexts. *Journal of Professions and Organization*, 2(2), 187–206. <https://doi.org/10.1093/jpo/jov002>
- Oppenheimer, M. (1972). The proletarianization of the professional. *The Sociological Review*, 20(1_suppl), 213-227. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1972.tb03218.x>
- Özkurt, C. (2018). *1980 sonrası çalışma hayatına başlayan bazı meslek mensuplarının sosyolojik açıdan karşılaştırmalı analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Parkin, F. (1979). *Marxism and class theory: A bourgeois critique*. Londra: Tavistock.
- Parry, N., & Parry, J. (1976). *The rise of the medical profession*. Londra: Croom Helm.

- Parsons, T. (1939). The professions and social structure. *Social Forces*, 17(4), 457–467.
- Parsons, T. (1964). A sociologist looks at the legal profession. *Essays in Sociological Theory* içinde (ss. 370–385). Illinois: Free Press.
- Parsons, T. (2005). Social structure and dynamic process: The case of modern medical practice. *The social system* içinde (ss. 288–322). Londra: Routledge.
- Pavalko, R. M. (1988). *Sociology of occupations and professions* (2. bs). Ithaca, Ill.: Peacock.
- Pickard, S. (2010). The role of governmentality in the establishment, maintenance and demise of professional jurisdictions: The case of geriatric medicine: Governmentality and geriatric medicine. *Sociology of Health & Illness*, 32(7), 1072–1086. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2010.01256.x>
- Poulantzas, N. (1975). *Classes in contemporary capitalism*. Londra: New Left Books.
- Reed, M. I. (1996). Expert power and control in late modernity: An empirical review and theoretical synthesis. *Organization Studies*, 17(4), 573–597. <https://doi.org/10.1177/017084069601700402>
- Ritzer, G. (1975). Professionalization, bureaucratization and rationalization: The views of Max Weber. *Social Forces*, 53(4), 627–634. <https://doi.org/10.2307/2576478>
- Ritzer, G., & Walczak, D. (1988). Rationalization and the deprofessionalization of physicians. *Social Forces*, 67(1), 1–22. <https://doi.org/10.2307/2579098>
- Rogowski, R. (1995). German corporate lawyers: Social closure in autopoietic perspective. Y. Dezalay & D. Sugarman (Ed.), *Professional Competition and Professional Power: Lawyers, Accountants and the Social Construction of Markets* içinde (ss. 114–135). Londra: Routledge.
- Roth, J. A. (1974). Professionalism: The sociologist's decoy. *Sociology of Work and Occupations*, 1(1), 6–23. <https://doi.org/10.1177/073088847400100102>
- Rothman, R. A. (1984). Deprofessionalization: The case of law in America. *Work and Occupations*, 11(2), 183–206. <https://doi.org/10.1177/0730888484011002004>
- Saks, M. (1983). Removing the blinkers? A critique of recent contributions to the sociology of professions. *The Sociological Review*, 31(1), 3–21. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1983.tb00677.x>
- Saks, M. (2015). *The professions, state and the market: Medicine in Britain, the United States and Russia* (1. bs). <https://doi.org/10.4324/9781315727493>
- Saks, M. (2016). A review of theories of professions, organizations and society: The case for neo-Weberianism, neo-institutionalism and eclecticism. *Journal of Professions and Organization*, 3(2), 170–187. <https://doi.org/10.1093/jpo/jow005>
- Saks, M., & Adams, T. L. (2019). Neo-Weberianism, professional formation and the state: Inside the black box. *Professions and Professionalism*, 9(2). <https://doi.org/10.7577/pp.3190>
- Sander, R. H., & Williams, E. D. (1989). Why are there so many lawyers? Perspectives on a turbulent market. *Law & Social Inquiry*, 14(3), 431–479.
- Schinkel, W., & Noordegraaf, M. (2011). Professionalism as symbolic capital: Materials for a Bourdieusian theory of professionalism. *Comparative Sociology*, 10(1), 67–96. <https://doi.org/10.1163/156913310X514083>
- Sciulli, D. (2005). Continental sociology of professions today: Conceptual contributions. *Current Sociology*, 53(6), 915–942. <https://doi.org/10.1177/0011392105057155>
- Sciulli, D. (2007). Paris Visual Académie as first prototype profession: Rethinking the sociology of professions. *Theory, Culture & Society*, 24(1), 35–59. <https://doi.org/10.1177/0263276407071567>
- Sennett, R. (2010). *Karakter aşınması: Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri* (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Smigel, E. O. (1954). Trends in occupational sociology in the United States: A survey of postwar research. *American Sociological Review*, 19(4), 398–404.
- Smith, A. (2007). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations* (J. B. Wight, Ed.). Petersfield: Harriman House.
- Starr, P. (1982). *The social transformation of American medicine: The rise of a sovereign profession and the making of a vast industry*. Cambridge: Basic Books.
- Styhre, A. (2017). *Precarious professional work: Entrepreneurialism, risk and economic compensation in the knowledge economy*. Cham: Palgrave Macmillan.

- Suddaby, R., & Muzio, D. (2015). Theoretical perspectives of the professions. L. Empson, D. Muzio, J. Broschak, & B. Hinings (Ed.), *The Oxford Handbook of Professional Service Firms* içinde (C. 1, ss. 25–47). <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682393.013.2>
- Sunar, L. (2018). *Değişim sosyolojisi. Kavramlar, kuramlar ve yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Akademik.
- Sunar, L., & Kaya, Y. (2018). Türkiye’de değişen sosyo-ekonomik yapı içerisinde meslekler. *Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik* içinde (2. bs, C. 2, ss. 3–52). Ankara: Nobel Akademik.
- Susskind, R. E., & Susskind, D. (2015). *The future of the professions: How technology will transform the work of human experts*. Oxford: Oxford University Press.
- Şeref, E. (2014). *Emergent distinctions in the juridical field: The case of “plaza attorneys” in Turkey* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tawney, R. H. (1920). *The acquisitive society*. New York: Harcourt, Brace And Howe.
- Terzioğlu, A. (1998). *Turkish medical doctors: Historical experience and self narratives* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Toren, N. (1975). Deprofessionalization and its sources: A preliminary analysis. *Sociology of Work and Occupations*, 2(4), 323–337. <https://doi.org/10.1177/073088847500200402>
- Vatansever, A., & Yalçın, M. G. (2015). “*Ne ders olsa veririz*”: *Akademisyenin vasıfsız işçiye dönüşümü* (3. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Villegas, M. G. (2009). Champ juridique et sciences sociales en France et aux Etats-Unis. *L’Année sociologique*, 1(59), 29-62. <https://doi.org/10.3917/anso.091.0029>
- Vollmer, H., & Mills, D. (Ed.). (1966). *Professionalization*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Waring, J., & Bishop, S. (2013). McDonaldization or commercial re-stratification: Corporatization and the multimodal organisation of English doctors. *Social Science & Medicine*, 82, 147–155. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.12.023>
- Warner, W. L. (1949). *Social class in America*. Chicago: Science Research Associates.
- Weber, M. (1978). *Economy and society. An outline of interpretive sociology* (G. Roth & C. Wittich, Ed.). Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Weber, M. (2004). *The vocation lectures: “Science as a vocation”, “Politics as a vocation”* (D. Owen & T. B. Strong, Ed.; R. Livingstone, Çev.). Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Weeden, K. A. (2002). Why do some occupations pay more than others? Social closure and earnings inequality in the United States. *American Journal of Sociology*, 108(1), 55–101.
- Wilensky, H. (1964). The professionalization of everyone? *American Journal of Sociology*, 70(2), 137–158.
- Willemez, L. (2015). Un champ mis à l’épreuve. Structure et propriétés du champ juridique dans la France contemporaine. *Droit et société*, 1(89), 129–149. <https://doi.org/10.3917/drs.089.0129>
- Wright, E. O. (1980). Class and occupation. *Theory and Society*, 9(1), 177–214.
- Wright, E. O. (2000). *Class counts: Student edition*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Wright, E. O. (Ed.). (2005). *Approaches to class analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

